

Uitgave van de Historische Kring Gende, 12e jaargang (2005) nummer 2
Colofon: Voorlaatste pagina

Ganita mare

Voorheen Marktpraat

Deze mare is bestemd voor:

Zie enveloppe/omslag /acceptgiro

Het Schuttersgilde St Sebastianus organiseert dit jaar het Kersenfeest.
Hierboven ziet u 9 schutters uit 4 gezinnen, allen met de achternaam van Moerkerk. De foto dateert van rond 50 jaar geleden tijdens een concours in Venraay

Bovenste rij:

Jos Jo Roets

Daaronder:

Henk Herman Theo Hein Gert Wim

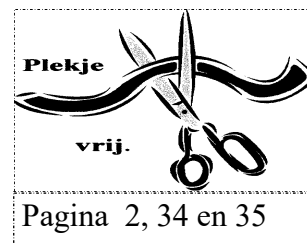
Zie ook pagina 2

De inhoud van deze Ganita mare:

- 2 Geldzaken
- 3 Kersenfeest
- 4 Lezing IJssellinie
- 5 Lezing Wim Otemann over de 2e Wereldoorlog
- 6 Gendtse monumenten
- 7 Na de evacuatie
- 8 Op zoek naar:
- 9 Waterleiding
- 10 Ien 't Gendts: Hèn en wèrum nor schòl
- 12 1943-1944 Joodse onderduikers in Gendt
- 25 De Gendtse paardenmarkt
- 33 Aanwinsten / Reacties van leden
- 35 Leden / Website / Colofon
- 36 Welkom

2005: 60 jaar is het geleden dat de 2e wereldoorlog beëindigd werd. Gendt is er bij lange na niet ongeschonden vanaf gekomen. Veel onderwerpen in Ganita mare hebben betrekking op hetgeen toen gebeurd is.

GELDZAKEN

De flinke ledenwinst die wij mede dank zij de publiciteit rond de oplevering, inrichting, verhuizing, en opening mochten noteren heeft ons uiteraard veel genoeg gedaan.

De contributiestroom die als gevolg van de verzending van onze acceptgiro's ook weer vlot op gang kwam, ondanks de verhoging met 36'5%. stemt ons eveneens dik tevreden.

Begrijpelijk is het ook voor ons dat een kleine 10 % wel wat anders aan het hoofd heeft dan dagelijks tussen alle beslommeringen door er aan te denken: "Oei, ik moet de Historische Kring Gende nog betalen".

Geeft niks, bij ons is er iemand, die dat in de gaten houdt.

Vandaar dat een kleine 10 procent bij deze Ganita mare een nieuwe acceptgiro ontvangt.

De penningmeester

PS. Als we ontdekken dat een lid dubbel betaalt, dan betalen we dat echt wel terug als we er achter komen.

Reclame

Omdat het schuttersgilde dit jaar het kersenfeest organiseert, is voor de voorpagina een foto gezocht, die daar een beetje bij zou kunnen passen

Vorig jaar zag ik de foto een keer en dacht aan dat gegeven. Ik mocht een kopie maken.

Een maandje geleden dacht ik er aan terug en zocht de foto op.

Een afspraakje met een zekere Ria om de goeie namen bij de goeie personen te brengen was gauw gemaakt. Een overeenkomst wat die namen betreft ging echter minder snel. De bijgeroepen buurvrouw Marietje bracht ook definitieve oplossing niet. De mensen die ik er bij de kring bijhaalde gaven geen zekerheid. Jo en Gert wisselden nog al eens van plaats.

De laatste zondag van mei zag ik Roets of (Roel) en die zei: 'Ik heb die foto niet, maar als er iemand met een bril op staat, dan is dat Jo en niet Gert. Jo heb ik nog nooit zonder bril gezien'. Ik had tegen Ria gezegd:

"Als je het fout hebt, dan zet ik het in Ganita mare". Vandaar! **Wilt u ook wel eens namen van gefotografeerde mensen proberen te herkennen???**

Bij ons kunt u terecht!!!

Kersenfeest

Met een goede traditie moet je niet breken. Het Kersenfeest is zo'n traditie geworden en de fototentoonstelling van de historische kring in de Leemhof is dat ook. Ook al hebben wij nu ruime tentoonstellingsmogelijkheden in onze Villa Ganita, wij hebben als vanouds weer de expositie in de Leemhof. Dat heeft de loop tijdens het Kersenfeest en daar weet men ons te vinden.

Was het Kersenfeest vroeger de gelegenheid om de kersen uit eigen Gendtse bongerd te proeven en andere Gendtenaren te treffen, het is de laatste jaren steeds massaler geworden. De kersen komen overal vandaan en de mensen ook. Maar het is ieder jaar een echt Gendts feest. Dit jaar georganiseerd door Schuttersgilde St. Sebastianus met als thema "Hollands Glorie"

Hollands Glorie is een breed begrip. Men kan daar welvaart onder verstaan, de Gouden Eeuw, waarin de handel en de kunsten bloeiden. Ook zaken waar Nederland om bekend staat kunnen eronder vallen als tulpen, klompen en onze bloemen- en fruitteelt in zijn algemeen. Op het Kersenfeest zullen daarom ook diverse oude ambachten te zien zijn.

Onze tentoonstelling in de Leemhof heeft zijdelings met het thema te maken. **Als historische kring kunnen we niet voorbij gaan aan het feit dat we dit jaar 60 jaar bevrijding vieren. 60 jaar van vrede en economisch herstel.** De bevrijding en wederopbouw zien wij als "Hollands Glorie". Slechts een deel van de mensen kan zich de trieste jaren 40/45 nog herinneren en dat deel wordt steeds kleiner. Maar ook voor de jongeren is het belangrijk, dat deze oorlog niet vergeten wordt.

Dat zij weten wat er gebeurde en wat het met Gendt deed. Wij laten foto's en teksten zien van onze Gendtse slachtoffers, door oorlogsgeweld om het leven gekomen. Sommige mensen moesten in die tijd hun dodelijk getroffen dierbaren zelf begraven. Pas na de bevrijding werden deze doden op een passende rustplaats herbegraven. Toen bleek ook hoeveel huizen en gebouwen in Gendt verwoest of beschadigd waren. In vele foto's is te zien hoe erg Gendt er toen aan toe was. Van alle kanten kwam hulp om de nog bewoonbare huizen te repareren en noodwoningen te bouwen. Daarna kwam de wederopbouw. Gendt werd weer een prachtig dorp en een deel van Hollands Glorie.

**De tentoonstelling is tijdens het Kersenfeest in de Leemhof te zien op
zaterdag 25 juni van 14.00 tot 21.00 uur
en
zondag 26 juni van 11.00 tot 20.00 uur.**

Zoals gebruikelijk liggen er ook een aantal fotoalbums ter inzage met schoolfoto's. Indien er dit jaar geen bekenden van u instaan, neem dan eens een kijkje in de fotoboeken in ons nieuwe kringgebouw. We zijn sinds begin dit jaar gevestigd in het voormalige gemeentehuis, door ons tot "Villa Ganita" omgedoopt.

Yvonne de Boer

Lezing IJssellinie

De eerste lezing in Villa Ganita.

Een uur voor aanvang komen we bij elkaar om alles klaar te zetten, zodat er zo'n dertig mensen kunnen zitten. Het is half acht als de heer Erik de Reijer er is en wat ons betreft kunnen de mensen komen. Eerst lijkt het niet erg druk te worden maar tegen achten komen er steeds meer mensen en gaan we beginnen.

Russische dreiging

Met behulp van dia's vertelt Erik de Reijer wat er van 1950 tot 1968 in het diepste geheim bedacht en ook uitgevoerd is. Zelfs de Tweede Kamer wist er niets van. Om het land te beveiligen tegen de Russische dreiging tijdens de Koude Oorlog zouden langs de IJssel vanaf Olst en de Waal tot bij Bemmelpolder op drie verschillende plaatsen stuwen in de rivieren schuiven. Als het plan in werking zou treden zou het hele gebied langs de IJssel van Zwolle tot Nijmegen onder water komen te staan. Er werd gerekend op zo'n 10.000 slachtoffers.

Over-Betuwe

De bewoners van de Over-Betuwe zouden hierbij in eerste instantie buiten schot blijven. Er werd echter wel rekening mee gehouden dat de vijand zou proberen het stijgen van het water te verhinderen door de dijken langs de Rijn en de Waal in de oostelijke punt van de Over-Betuwe kapot te bombarderen. Daarom was er bij de bouw van de linie ook een dwarsdijk aangelegd tussen Arnhem en Nijmegen. Die moest het dan wegstromende water keren, waardoor alsnog de beoogde waterhoogten zouden ontstaan. Er is niet veel fantasie nodig om te bedenken wat de gevolgen hiervan zouden geweest zijn voor de inwoners van onze dorpen. Er waren dan ook alleen in het grootste geheim evacuatieplannen.

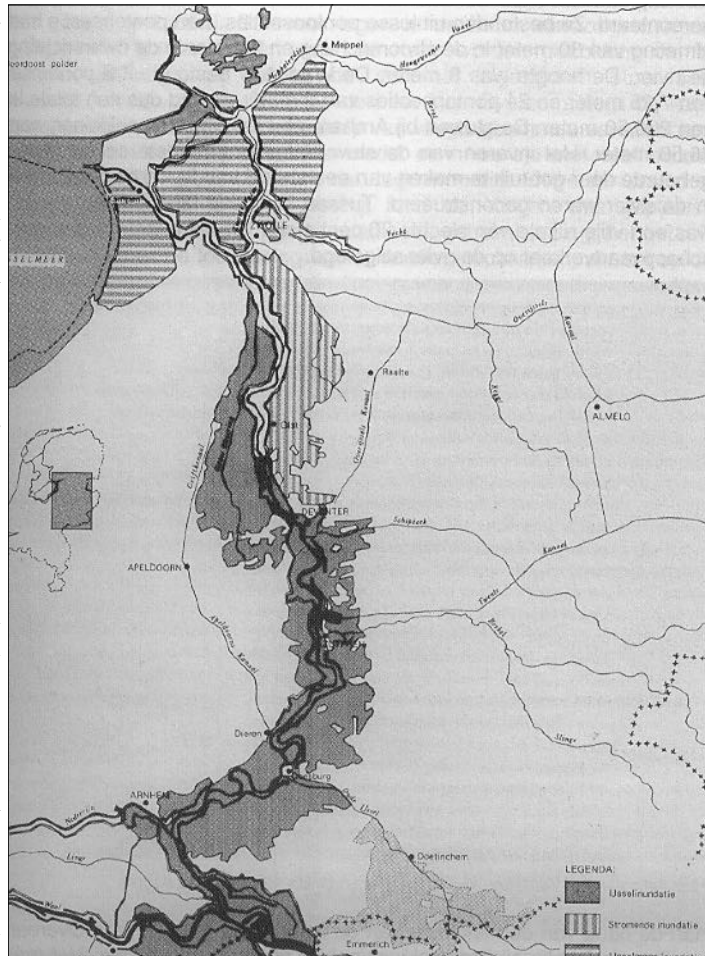
Wat blijft

Gelukkig is het er nooit van gekomen. Alleen rond de Cuba-crisis in 1962 is de eerste fase ingezet: het opvoeren van het waterpeil in het IJsselmeer.

Eigenlijk was er te weinig geld zo kort na de oorlog. Kazematten (bunkers) uit de oorlog werden gebruikt. Oude tanks opgekocht en in deze bunkers onder de grond geplaatst, met hun loop net boven de grond. Deze waren met een halve cirkel rond de stuw geplaatst ter beveiliging van die stuwen.

Maar de oorlogsvoering in de lucht werd steeds beter. Toen dus de westerse verdedigingslinie werd opgeschoven van de Weser naar de Elbe kwam het instandhouden van de IJssellinie ter discussie te staan. De beslissing werd genomen om de verdedigingswerken op te ruimen. Langzamerhand werd bijna alles gesloopt. Vooral omdat de scheepvaart er last van had.

Op enkele plaatsen is er wat bewaard gebleven. In de berm van de Ooyse bandijk zitten enkele betonnen platen, dit zijn tankkazematten waarvan de koepels verwijderd zijn. Midden in de polder staat nog een heuvel waaronder een grotere bunker zit en er is een uitzicht over waar de stuw eens was. In Westervoort is bij de dijkverzwaring een 'inlaat' behouden gebleven. Op het Kematerrein bij Arnhem is een Bataljonscommandopost in gebruik als laboratorium en aan de Klingelbeekseweg liggen nog twee tankkazematten. In Lent zijn nog twee rivierkazematten: een Lent West hoog op de spoordijk en een Lent Oost binnendijs. Het viaduct bij het spoor heeft een schotbalkkering.

Er werden diverse vragen gesteld die de heer de Reijer graag beantwoordde. De voorzitter bedankte hem en nodigde iedereen uit voor de volgende lezing op 27 april.

Ria Schouten-de Haan

Lezing Wim Otemann over de Tweede Wereldoorlog

Nadat de eerste mensen binnenkomen wordt het al snel gezellig druk. Het is met ongeveer vijfenzeventig mensen eigenlijk helemaal vol. Voorzitter Geert Visser heet iedereen welkom, en geeft het woord aan Wim Otemann. Hij zal gaan vertellen wat er allemaal in Gendt gebeurde tijdens de bange dagen van de oorlog. Dit is de derde keer dat hij de lezing houdt.

D-day en het Wilhelmus

Otemann zat op de lagere school toen hij hoorde dat de Engelsen in Normandië geland waren. Hoewel allen door de ouders gewaarschuwd waren om vooral niets 'verkeerd' te zeggen of te doen, was de heer Dinnissen zo moedig met de klas het Wilhelmus te zingen. Otemann is dat altijd bijgebleven. Maar de oorlog was nog lang niet voorbij. Het eerste bombardement in deze regio was in Haalderen. (raketaanval). Daarna op 17 september het bombardement op de polder, onder de Hoogmis. Pas sinds 2004 is bekend dat dit waarschijnlijk een vergissingaanval was. Bij Heeselt ten noorden van Den Bosch is eenzelfde soort bocht in de Waal en daar had het waarschijnlijk moeten plaatsvinden. (U hebt dit ook kunnen lezen in Marktpraat, 2004, nummer 3).

Het waren splinterbommen die geen diepe gaten maakten maar een breed spoor van vernieling achterlieten. Uiteindelijk waren er vier doden te betreuren. Geert Meijer die ook tijdens de lezing aanwezig is, heeft het allemaal meegemaakt.

Schuilkelders

Vanaf die dag leed Gendt onder het oorlogsgeweld. Wie geen deugdelijke kelder binnenshuis had, bouwde een schuilkelder en er werd tot aan de evacuatie in oktober meer tijd onder dan boven de grond doorgebracht. Op vijftwintig september trok een colonne Duitse vrachtwagens door Gendt waarbij een bom viel op het Hoge Veld. Er viel een dode te betreuren. De toren van R.K. kerk en andere nutteloze vernielingen van gebouwen kenmerkten 27 september. Een vliegtuig stortte neer bij de dijk tegenover de Poelwijk. Op 30 september is er een bombardement op de dorpskom. Het waren angstige en spannende dagen in Gendt. Het aanhoudende mitrailleurvuur, het af- en aanrijden van Rode Kruiswagens, de rijen soldaten. Op hun gezichten viel te lezen wat ze die dag allemaal meegemaakt hadden.

Evacuatie

Op 6, 7 en 8 oktober werd door de Duitsers aan de bewoners opdracht gegeven te vertrekken. Ook daarbij vielen slachtoffers, met name in Flieren en de Loohof. Anderen die in eerste instantie weigerden te vertrekken, werden getroffen bij hun latere vluchtpogingen. (Wie het allemaal nog eens wil nalezen kan dat in het boek van Otemann doen, dat waarschijnlijk in het najaar zal uitkomen).

Toen de Engelsen optrokken deden ze dat via de Waaldijk, de Langstraat en via de Hoek (in Haalderen) naar de Zandvoort, Zandvoortsestraat, Smidstraat en Flieren om eindelijk het gebied te zuiveren van Duitsers.

Er zijn die avond veel mensen aanwezig die zelf de oorlog hebben meegemaakt en meerdere malen zijn zij het duidelijk eens met Otemann. Vooral natuurlijk als de mensen die zijn omgekomen, worden genoemd, want dan is de betrokkenheid het grootst. Soms wordt het verhaal zelfs nog even toegelicht of aangevuld door iemand uit het publiek. Het is dan ook al ruim over tijd als Otemann zijn verhaal beëindigt.

Geert Visser bedankt hem, waarbij hij nog memoreert aan de Gendtse mensen, die gevallen zijn in de oorlog en op 4 mei herdacht zullen worden. Hij verwijst ook naar de tentoonstelling hierover die te bezichtigen is in Villa Ganita. **Ria Schouten-de Haan**

Gendtse monumenten

Komen ze er nog wel, de Gendtse monumenten? Het duurt allemaal langer dan gedacht. Ambtelijke molens draaien langzaam. Maar het eind is in zicht. Er ligt nu een lijst van definitieve monumenten voor Gendt klaar.

Door het Gelders Genootschap zijn het afgelopen jaar (bijna) alle mogelijke monumenten bezocht. De panden die het echt waard zijn om 'monument' genoemd te worden, krijgen op dit moment als laatste nog een zogenaamde redegevende beschrijving. Hierin worden alle kenmerken van het pand beschreven, die het monumentaal maken. In mei moeten die beschrijvingen klaar zijn en na goedkeuring en vaststelling door de monumentencommissie, ofwel ondergetekende als Gendtse vertegenwoordiger, krijgen de eigenaren bericht en een voorlichtingsavond. Zij kunnen dan aangeven of zij het al dan niet daarmee eens zijn, waarna tenslotte de raad van Lingewaard zijn fiat geeft. In de begroting is intussen een extra bedrag voor onderhoud aan monumenten gereserveerd, nu er door Gendt een uitbreiding van het monumentenbestand aan zit te komen.

Het wordt hoog tijd. Ik zit inmiddels een tijdje in de monumentencommissie van Lingewaard en er zijn allerlei gebouwen die onderhoudssubsidie krijgen, van Doornenburg tot Angeren en Bemmelen toe. Maar nooit uit Gendt, omdat Gendt vrijwel geen gemeentelijke monumenten heeft. Het is nodig ook, dat de definitieve lijst er is. Op de voorlopige monumentenlijst van Gendt, in 1990 opgesteld, stonden nog ruim 70 panden. Dit ondanks de grote vernietiging van Gendt in de oorlog. Helaas blijkt na een bezoek van het Gelders Genootschap een groot aantal van die panden van de lijst te moeten worden afgevoerd. Ze zijn vaak zo grondig her- en verbouwd, dat van de oude kenmerkende stijl en indeling niets meer over is. Want oude panden kunnen zonder de bescherming die een 'gemeentelijk monument' wel heeft, zomaar gesloopt of verbouwd worden. Van de ruim 70 panden van de voorlopige lijst, komen er nu nog maar zo'n 30 in aanmerking. Een mager resultaat; daar was maar 15 jaar voor nodig. Daar worden gelukkig wel weer enige naoorlogse woningcomplexen aan toegevoegd. Zij zijn zo'n 50 jaar na de oorlog kenmerkend voor de wederopbouwperiode en monumentwaardig geworden. Dit zijn bepaalde stukken van de Burchtgraafstraat, Dijkstraat, Essenpasstraat, Kleine Raalt, Van Halsstraat, Schoolstraat en St. Maartenstraat.

Martinus Mark

Het is de vraag of die 30 in aanmerking komende objecten ook allemaal na overleg met de betrokkenen een definitieve status krijgen. Denk bijvoorbeeld maar eens aan de R.K. Martinuskerk, begraafplaats, pastorie en Providentia. De monumenten-

commissie zou deze graag de bescherming van gemeentelijk monument geven. We weten dat de plannen van het kerkbestuur daar niet mee stroken. Helaas hebben B&W en de gemeenteraad al negatief geadvi-

seerd aan de Rijksdienst voor Monumentenzorg om van kerk, begraafplaats en pastorie een rijksmonument te maken. Redenen: ze denken dat de kerk niet van **evident** belang is en ze vrezen financiële consequenties, omdat opknap van kerk en pastorie **1,7 miljoen euro** zou kosten. Temeer omdat de Rijksdienst bijna geen geld voor nieuwe objecten heeft en het kerkbestuur heeft aangekondigd in geval van rijksmonument geen geld eraan te spenderen. Onze argumenten, van Historische Kring Gente, Gelders Genootschap en monumentencommissie, dat de kerk wel degelijk van belang is en dat de Rijksdienst voor Monumentenzorg ook al een voorafwering gemaakt heeft en daarna onze aanvraag ontvankelijk heeft verklaard en dus van voldoende belang, doen er blijkbaar niet toe. Onze aanvraag was trouwens al in behandeling, voordat de Rijksdienst aankondigde wegens geldgebrek geen nieuwe aanvragen meer te honoreren. Voorts vragen wij ons af of opknap wel 1,7 miljoen moet kosten, want dit is wel het totaalpakket met verbouwing pastorie en versterking fundering. De gemeente heeft dit nooit zelf doorgerekend. De scheuren in de kerk kunnen voor heel wat minder gerepareerd worden en dan kan het gebouw als zodanig weer jaren vooruit, want bouwvallig is het nog lang niet. Kortom teleurstelling, dat de gemeente koudwatervrees kreeg en ook teleurstelling dat niet meer inwoners van Lingewaard gereageerd hebben op het voorstel om kerk, begraafplaats en daarna Leemhof, bibliotheek en Providentia af te breken. De gemeente Lingewaard heeft daarover maar heel weinig protesten binnen gekregen. Als u die dit leest, nu, op dit moment, niet reageert bij de gemeente, dan gaat ook de kans om van St. Martinuskerk en begraafplaats gemeentelijke monumenten te maken voorbij en wordt ook Providentia bedreigd. De pastorie niet, want die geniet een uitzonderingspositie, omdat kerkbestuur die wil behouden. U weet voor uzelf wat voor u belangrijk is en maak dat dan ook kenbaar. Dan moet de gemeente wel daarnaar handelen.

Yvonne de Boer

Na de evacuatie

Na de overgave van Duitse bezetting in mei 1945 mochten de circa 3800 inwoners van Gendt terugkeren naar hun dorp waar ze sedert oktober 1944 niet meer geweest waren.

Op nog geen een procent na, waren ze via het pontveer Doornenburg - Pannerden verdreven en uitgezwermd over het niet bevrijde deel van Nederland.

Met wat ze bij terugkomst aantreffen kunnen we misschien een vrij duidelijk beeld geven door een kopie van een rapport dat we opdiepten in het archief van de gemeente Gendt.

Rapport betreffende de toestanden in de Betuwe: Gemeente Gendt

1. Woningtoestand.

In deze gemeente bestonden 630 woningen.

Hiervan moeten er in totaal ruim 200 woningen worden afgebroken. De rest is behalve de zwaar beschadigde (ongeveer 100) min of meer beschadigd.

Onbeschadigde huizen zijn er geen. Ook de minst beschadigde hebben nog glasschade.

259 gezinnen kunnen op het ogenblik niet meer in hun vroegere woning wonen. Vele, waaronder grote gezinnen zijn thans gehuisvest in schuren en kippenhokken. Van een enigszins behoorlijke woning is hier natuurlijk geen sprake. Sommigen wonen in stukken van huizen.

In deze gemeente zijn op zijn minst 120 noodwoningen nodig. Deze zijn reeds geruime tijd aangevraagd. De urgentie ervan is aangetoond en ook erkend. Het wachten is nog op toestemming. Bij de afbraak en het puinruimen zijn ongeveer 250 personen werkzaam.

Met de opbouw en herstelwerkzaamheden zijn ongeveer 200 personen werkzaam. De materialenaanvoer voor de wederopbouw is onvoldoende.

De woningen, welke licht beschadigd zijn, zullen voor de winter nagenoeg alle hersteld zijn.

Het meest dringend zijn de noodwoningen. De vooruitzichten op dit punt zijn niet veelbelovend.

2. De economische toestand.

Nog slechts heel weinig arbeiders werken op de steenfabrieken. Deze kunnen op het ogenblik niet werken. De schoorstenen zijn vernield.

Ook de scheepswerf werkt nog niet. De arbeiders van de scheepswerf genieten steun.

De lonen zijn vastgesteld en goed te noemen.

De boeren zijn er over het algemeen slecht aan toe. Ze hebben geen of veel te weinig vee. Hun vee is gestolen evenals de landbouwwerktuigen.

Ook de ambachtslieden hebben geen gereedschappen meer. Ook deze zijn tijdens de bezetting gestolen.

Er dienen aangevoerd te worden: een voldoende aantal melkvee en jongvee, een voldoende aantal paarden, karren en landbouwwerktuigen.

Voor de ambachtslieden dienen een voldoende aantal gereedschappen te worden beschikbaar gesteld. Ook de tuijen voor de paarden zijn dringend nodig.

Voor zoveel mogelijk bekend is er nog geen dwang uitgeoefend op de betaling van de pachtsummen.

Van landbouwherstel is nog heel weinig te bespeuren.

Om de veestapel te herstellen zijn hier enkele koeien uit het noorden aangevoerd. Over dit vee valt maar matig te roemen.

Het land is voor een zeer groot deel onbebouwd gebleven. Eensdeels, wijl men vanwege het mijnnegevaar het land niet durfde te betreden, anderdeels wegens gebrek aan

paarden en landbouwgereedschappen. Granaattrechters zijn bij tientallen op de akkers aanwezig.

Tuinders. De enkele tuinders in deze gemeente hebben hun kassen nagenoeg geheel ontglasd teruggevonden. Er is geen glas, met het gevolg, dat de kassen niet kunnen worden hersteld. Wat groententeelt betreft, bestaat er kans, dat deze het volgend jaar, althans wat het teelt op de koude grond betreft, weer normaal zal zijn. Er dienen echter veel meer kunstmeststoffen te worden verstrekt.

De boomgaarden hebben heel veel geleden. Sommigen zijn totaal verwoest of afgezaagd, andere hebben heel veel schade door granaattreffers, sommige tot 60%.

De vooruitzichten voor de fruitoogst zijn niet gunstig. Het kersengewas is heel klein geweest. Pruimen zijn er in overvloed, doch appels en peren beloven, althans wat de kwaliteit betreft, niet veel. De bomen zijn niet bespoten en niet behoorlijk verzorgd.

Door de politie alhier en later door de Duitsers zijn een groot aantal mijnen geruimd. Toch kan niet gezegd worden, dat de gemeente mijnenvrij is. De opruiming door de Duitsers geschiedt slordig.

Herhaaldelijk is de aanwezigheid van mijnen door de bevolking gerapporteerd op terreinen, die door de Duitsers zogenaamd waren afgezocht.

Tot heden is nog geen enkel certificaat van ruiming toegezonden door de commandant der ruimende ploeg omtrent terreinen, die mijnenvrij zouden zijn.

De munitie is door de plaatselijke politie verzameld en weggevoerd.

3 Volksgezondheid

De behuizing is voor velen slecht, zoals reeds vermeld op een andere plaats in dit rapport.

De gemeente heeft geen waterleiding. Het drinkwater is over het algemeen slecht. Reeds jarenlang is er gewerkt voor een waterleiding.

De plaatselijke geneesheer is sedert enkele dagen in het bezit van een auto.

De opruiming van puin enz. geschiedt middels paard en kar.

Patiënten, lijdende aan schurft en hoofdzeer worden geregeld behandeld door een afdeling van Rode Kruis, gevestigd in het klooster alhier. De behandeling is afdoende. Materiaal hiervoor is aanwezig.

Kleding en meubelen zijn zoveel mogelijk gestolen, vernield of beschadigd tijdens de bezetting.

De voeding kan niet onvoldoende worden genoemd. Alleen het vleesrantsoen is vooral voor de arbeiders bij de wederopbouw te klein. De aanvoer van levensmiddelen geschiedt vrij normaal.

De arbeiders genieten een behoorlijk loon. Dit is echter nodig in verband met de hoge prijzen. Vooral die van aan te kopen textiel zijn schreeuwend hoog. Ook meubilair, zo dat te verkrijgen is is hoog in prijs.

Bij eventueel onvermogen wordt aan de kopers van textielgoederen uit de centrale distexwinkel van gemeenteweg een voorschot gegeven.

De burgemeester van Gendt; 23 juli 1945.

Na de Evacuatie vervolg

Gendt heeft 752 voedselpakketten gehad en 45 repatriëringpakketten.

Hark goederen:

Geleverd

van juni tot september 1945:

Heren

50 overjassen
12 kostuums
22 truien
30 broeken
110 colbertjasjes
48 p. sokken
9 hemden
1 onderbroek
30 p. schoenen
Dames
20 rokken
100 mantels
104 jurken
59 jumpers
Jongens
4 blouses

3 onderhemde

12 nachtkleed

Meisjes

26 jurken

1 schort

15 nachtkleed

8 pr schoenen

10 ledikanten voor de wijkverpleging

8 beddentijken

Geleverd in september 1945:

10 damesmantels

33 dekens

31 dames jasjes

12 jongens costuums

20 Windjakken

8 jongens winterjassen

20 meisjes mantels

10 meisjes ochtendjassen

6 slobpakjes

2 slobbroekjes

1 meisjes trainingsbroek

1 meisjes badpak

10 bed jassen

20 damesmutsen

20 kraagjes

50 pr dameskousen

4 moffen

30 pr. dames handschoenen

1 korsetlijfje

50 damesonderjurken

30 bustehouders

20 pr meisjes pantoffels

5 meisjes windjacken

10 heren kostuums

50 dames jurken

50 dames blouses

30 pr damesschoenen

25 pr herenschoenen

1 pr heren gym. Schoenen

5 pr heren overschoenen

2 pr heren laarzen

10 petroleum stellen

Op zoek naar:

Wie kan ons helpen naar gegevens over het hekwerk van de boerderij "de Loohof in Flieren?"

Foto's en of informatie naar G.Jansen 0481 - 422239

Waterleiding

Wij zijn er zo gewend aan, dat we er helemaal niet bij nadenken, als we water willen gebruiken om te drinken, om schoon te maken, te gieten, te spoelen en te wassen.

We hebben het zo bij de hand, koud of warm naar keuze. In de keuken, de badkamer, de buitenmuur.

In het rapport van de burgemeester over de situatie in Gendt vlak na de oorlog wordt er in drie zinnnetjes gewag gemaakt van een enorm probleem. (zie pagina 7 bij 3 - Volksgezondheid.)

Honderden kadavers van paarden, koeien, varkens en ander vee, verpestten op veel plaatsen het grondwater, dat via waterpompen en putten voor menselijk gebruik dienst moest doen.

Zonder toelichting geeft onderstaande stuk voor de gemeenteraad aan dat zijn opmerking "Reeds jarenlang is er gewerkt voor een waterleiding" geen losse opmerking was maar in feite een zware noodkreet..

BIJLAGE No. 99.

Onderwerp:
Drinkwatervoorziening.

Aan

den Gemeenteraad.

In verband met de in de gemeente Elst bestaande plannen voor de oprichting van eene drinkwaterleiding is door Heeren Gedeputeerde Staten de vraag overwogen, in hoe verre de mogelijkheid bestaat om die plannen dienstbaar te maken aan een grooter verzorgingsgebied, omvattende b.v. de gemeenten Valburg, Heteren, Bemmelen, Huissen en Gendt, met Elst als kerngemeente.

Gedeputeerde Staten hebben ons College uitgenoodigd tot eene bespreking van deze aangelegenheid met Gecommitteerden tot den geneeskundigen dienst, aan welke uitnoodiging door ons College gevolg is gegeven.

Bij deze bespreking is ons gebleken, dat het plan voor een dergelijke groepswaterleiding technisch goed uitvoerbaar is, doch dat wat het financieel gedeelte van dit plan betreft, een nader onderzoek wenschelijk is.

De gemeenten Valburg en Heteren hebben reeds een bijdrage van ten hoogste f 500.-- beschikbaar gesteld voor een vanwege het Rijksbureau voor drinkwatervoorziening in te stellen onderzoek naar de mogelijkheid van een dergelijke groepswaterleiding.

Overwegende, dat het ook voor onze gemeente van zeer groot belang is om te komen tot een goede watervoorziening, stellen wij Uwen Raad voor een bedrag van f 250.-- te willen beschikbaar stellen voor een onderzoek als hiervoor bedoeld.

G E N D T , den 19 Juli 1930.
Burgemeester en Wethouders van GENDT,
M. J. Mulders.
De Secretaris,
F. Smijers.

Ien 't Gendts:
Hèn en wèrum nor schôl
(‘t wör gleuk ‘n vevolgvehaol)

t Is al wèr ‘n hele hort geleje da’k ollie belaoef hèn dat ik nog us zou vetèlle over ‘n andere schôlrout. Te wete, de wèg dur de Kruustraote nor ‘t centrum. Wor ik ‘t ien èrste ienstansie over ha was de wèg van de schôl dur de Durpstraot en Langestraot op huus aon. En hier wo’k ‘t èrs toch nog èkkes over hèmme.

Toen die Markpraot wor ‘t ien ston uitgekomme was, ha’k t’r nog ‘n keer over mè Wim Otemann. Die wònde toe tie jonk was, ien den èrste boch van de Langestraot en da was nève ‘t boerebedrijf van Hendrik Opgenoort. Tegewoordig is die plek dor wor de paralelwèg van de Langestraot ophil. Wim Otemann broch mien nog iets ien herinnering, wa’k now graag nog èkkes aon ollie wil deurgeve. Ik had ‘t toe onder meejr over kluutje gooie mèt ‘n weeje stok. (A’j ‘t nie mèr wit, ku’j ‘t truglèze ien Marktpaat 2003, nummer 2. En as ta nie gee, ‘mo’j mar èkkes nève komme ien Villa Ganita.)

Now, Hendrik Opgenoort had ‘n boederi’j mè de kont nor de straot. Ien de achtergèvel zat een grote dubbele deur. Ge wit wel, zoweentje mè 2 onderdeure en en dan ok natuurlijk mè 2 bovendeure, die ge, aj wou, apart van mekaor kos losmake. Vèrder zate d’r nog ‘n por tamelijk kleine rê-mkes mè kleine ruutjes, ien de witgekalkte gèvel. En dor gieng ‘t ons um. Mèt ‘n goeie weeje stok en ‘n lekker vet geknèijd kluutje klei aon ‘t uute eind, ko’j van ‘n beheurlijke afstand, zo hard gooie dat de klei bleef vasplekke tege de muur of, wat de bedoeweling was, tegen ‘n ruutje of de deure. Op die manier kwamen d’r links en rechts aordig wat brune plekses op de gèvel.

Ge wit toch nog wel, da we afgespraoke hèmme da’j de Gendtse stukskes hardop en rustig zou lèze?
‘n Ander meug da grus heure, want Gendts is bès ‘n mooi dialek.
En ik doe t’r nie vur niks mien bes op, um ‘t ien de aondach te houwe.

Erg veul las van Hendrik hawwe dorbi’j nie, a’j mar ‘n bitje op afstand bleef. Ge ha kans dat tie ‘n bovedeur losklapte en wat dreigementen lie heure, mar da was t’dan ok mjèstal mee gedaon. Ik dors tenminste den eigesten aovond, as hi’j gieng mèlke, gerus nor um toe de wei ien gaon. Ge moch dan met ow henje (handje) wa schuum van de room (melk) afschèppe um op te lurke. Ien die wei ston ok nog ‘n kiepehok mèt ‘n ampartumheining. En aj vur um ‘n por losgebraoke kiepe gevange had, kreej ok nog us ‘n ei. Da mog je nor eige keus lèèg slurpe of mee nor huus neme. Da lèègslurpe deek af en toe alleen mar um te laote zien da’k ‘n flinke kjèl was. Ik griezel dur now van, a’k t’r aon trugdink.

Now kank pas beginne mè wa’k van plan was:. As we smers naor schôl gienge (goenge gonge, kan alle drie), liepe de kiender uut ‘t twidde stuk van de Langestraot en van de Zandvoort en Fliere en zo, dur de Kruus op Gendt aon. Da was umdaj elke mer èrs nor de kjèrk mos. Ien onze tied nuumden we de Kruusstraot altied de Kruus. Die liep toe vanaf de Langestraot nor de Gendtse brug. Da was en is nog dor wor de Kommerdiek begin. Ik hèn allus ‘n keer èrder vetèld dat da kruuspunt de Gendtse brug hiet. Deze route was, as we nor de kerk gienge, wa korter as dur de Langesraot

Toe’k ien de èrste klas zat, zat mien ouwere buur Wim ien de hochtste klas. Ik liep toe mjèstal

mèWim mee. Mien zusjes Zus (Gerda) en Truus (die de teikeningen bi'j mien vehuiljes mik) ware gewoonlijk als iets èrder van huus gegaon. We hadde nog al us 'n wa krempele tied, dus mos t'r flink deurgestap worre. Wim miek vul gruttere stappe as ik. Hi'j was toe namelijk dubbel zo oud as ik. Um um bi'j te blieve, liep ik dan 'n por hele grote trèèje mee en dan wèr'n kwak hardlooptap-pe.

Vur degene die 't nog begriepe: ik liep ien vèrdere jaore as ik op mos schiete, duk één fompaoal gewoon en één fompaoal hard. En vur die da nie zo goed deur hèmme: De afstand tussen twee elektriciteitspaole umsebjört hard en gewoon lopen. Bi'j da systeem gieng ha'j de minste tied nodig.

De Kruustraot was volges mien, de moiste straot van Gendt. Dor lage smalle gèle klinkers ien, ien 'n visgraot model geleid.

Vanaf de Kommerdiek, richting den Hastert liep een graaf (sloot) mè stromend waoter. 'n Driefgraaf dus.

Zo'n graaf hèt altied aontrèkkingskrach vur junkskes. Ge hiel die graaf altie 'n bitje ien de gaote of t'r iets wa'j nie misse mocht, aon de geng was.

Allemol kleinigheidjes: 'n kikker, kulekoppen, 'n salamander of èvetes, 'n bloedzuger, vlinders, 'n glaozemaker, waotertorre, schrievurkes. (Dan hè'k 't wel zo'n bitje gehad, gleuf ik.)

Bi'j deze graaf probierde wi'j ok nog wellus wie 't vèrste pisse kos.

Zo gebeurde 't us 'n keer, toe we dor mee bezig ware, dat t'r 'n ouwe

kjèl van minstens 25 jaor, op de fiets vurbi'j kwam. Hi'j stapte af en zei: 'Ik mot ok èkkes. Za'k mien naam us pissen?'

Hi'j piste op straot'Jans..' en toe kwame dur nog wa drupels. Wim Peters, die d'r bi'j was zei 'Was ta now vur 'n naam?' En die kjèl zei: 't Spiet mien, ik hè nie meer pis'. Hi'j stapte nop en fietste wieder.

'Da was ien die tied eigelik heel gewoon. As 'n kjèl onderwèg pisse mos, dan keek tie èkkes hèn en weer en deet ie da gewoon nève de wèg, want zo druk

was 't now gewoonlijk ok nie.

Den driefgraaf die ik hiervuur al èkkes nuumde lag vanaf de Langestraot uut gezien links. Aon die kant ston vanaf Vleumingen mar één huus ien de straot en dor wònde de Haon.

Aon den andere kant van de Kruusstraot ha'j èrs op den hoek twee Flinterops wonen, dan kwam Spoeltman, die toe al aonnemer was en dan Tummeske. 'n Heel belangriek huus. Dor was 'n winkel wo'j tabak kon kope, sigaore, pruumtabak, sjek en sigarette. Sigarette Fiftie-fiftie, die gleuf ik 2 dubbel-tjes kostten mè 1½ cent opcente.

't Belangrikste was dat dor snoep te koop was en da'j d'r al vur 'n cent terech kon.

Èkkes wieder, vurbi'j Roeles en Frans Peters ha'j 'n smalle graaf nève bongerd, wei, huus en land van Jooste. Nève die graaf tot zowat 't huus van Jooste ston 'n hele ri'j rabarberpolle. Dor hèk t'r heel wa stele van uutgebrobird. Ge kreeg t'r wel gruwelijke vrange wange en mond van.

Bi'j 't huus stonne ook nog twee notebomen aon de straot

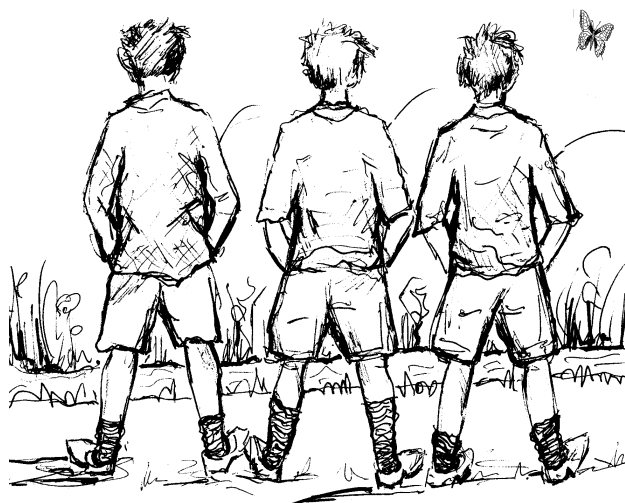
Minse, 't gee helemòl fout.

Now hèk al twee blaoje papier vol en ik zie nog niet ins aon de Gendtse brug. En twee blaoj mö zat zien vur één keer. De innige oplossing die ik kan viende hè'k mar gauw onder de titel gezèt: **'t wör gleuk 'n vevolgehaol!**

Harrie Scholten

Mien zuster Truus Teunissen-Scholten zörgde wèr vur de nodige fleur aon 'deze bi'jdrage.

1943 - 1944: Joodse onderduikers in Gendt

Inleiding:

Enige tijd geleden ontvingen wij een gedeelte van de oorlogsbelevissen van de dhr Cohen, een joodse onderduiker.

Het kwam tot ons via een vriend van hem, de heer J J.W. Jansen van de Laak uit de Achterhoek. Het complete verhaal, in het Engels, is volgens dhr. Jansen van de Laak in bezit van het oorlogsmuseum in Groesbeek. Ons deel ervan heeft betrekking op zijn tijd in Gendt. Het zijn de herinneringen van dhr. Cohen, die later naar Israël is vertrokken, aan zijn kindertijd in Nederland tijdens de oorlog.

Deze Cohen was als kind met zijn familie gedurende de oorlog een hele tijd bij de fam. Van Dalen in Gendt ondergedoken. Het huis van de familie Van Dalen stond aan de Dijkstraat te Gendt. In het laatste oorlogsjaar is de woning van de Van Dalens verwoest en na de oorlog werd er op deze plaats een nieuw huis gebouwd met een gedenksteen in de gevel, Dijkstraat 31. De familie van Dalen is overigens kort na de oorlog uit Gendt vertrokken en uiteindelijk naar Australië geëmigreerd. De heer Van Dalen, was van 1939 tot en met 1945 politieagent in Gendt. Hij leek een trouw gezagsdrager maar was intussen een echte verzetsman.

In 1974 kreeg hij voor zijn hulp aan het joodse gezin de Yad Vashem onderscheiding. Dit is de hoogste eer die Israël kent en is bedoeld voor niet-joden die tijdens de Tweede Wereldoorlog met groot gevaar voor eigen leven joden beschermden. Wij wilden u het verhaal nu, tijdens de herdenking van 60 jaar bevrijding, niet onthouden om u een indruk te geven hoe het hier tijdens de oorlog was.

Yvonne de Boer heeft het verhaal uit het Engels vertaald en nog geprobeerd van dhr Cohen wat achtergrondinformatie in Israël te verkrijgen over hoe het zijn familie na de oorlog vergaan is, maar helaas is dit niet gelukt.

Onderaan de pagina's 10 tot en met 14 kunt u lezen hoe ons contact tot stand kwam met de heer Janssen van Laak.

Augustus 1943-juni 1944

Op een dag vertelde oom Johan ons dat mijn ouders begin volgende week iemand zouden sturen

om ons op te halen. We waren hierover heel opgewonden en ik denk ook heel ondankbaar omdat we toonden hoe blij we waren weer bij onze ouders terug te keren, terwijl oom Johan, tante Mop en Mies er alles aan gedaan hadden om ons thuis te laten voelen.

Die week ging langzaam voorbij en toen de dag van vertrek kwam, stonden we al vroeg 's morgens gepakt en gezakt. Het was een mooie dag en toen we om 13.00 uur gingen eten zat er ook een vreemde aan tafel. Ik had bijna geen eetlust en wachtte ongeduldig op de afloop van de maaltijd.

We maakten kennis met Theo van Dalen, een zeer grote man, blond, midden dertig, die ons vertelde dat hij ons per trein naar onze ouders zou brengen. Hij had valse papieren voor ons en wij moesten onthouden dat we Hans en Henny Westerhuis heetten, uit Nijmegen die na een kort verblijf in Amsterdam terug naar huis zouden gaan.

Nadat we de Hunnighers gedag hadden gezegd, gingen we per tram naar het Centraal Station en per trein naar Utrecht, waar we op de verbinding naar Nijmegen moesten wachten. We wachtten in de derde klas wachtkamer, die vol reizigers zat, zowel Nederlanders als Duitse soldaten. Gedurende de reis naar Utrecht vertelde Theo ons dat we bij hem zouden verblijven en dat ook onze ouders en zusjes bij hem zaten. Ik moest eraan wennen om in een drukke ruimte met vreemden te zijn, zoveel daarvan Duitse soldaten, maar niemand lette op ons en na een korte tijd wende ik eraan. We dronken thee (geen echte thee, maar Linden thee, omdat thee en koffie natuurlijk niet verkrijgbaar waren, omdat die van overzee kwamen) en cake. Vervolgens per trein naar Nijmegen en toen in een taxi naar Gendt.

We kwamen 's avonds laat bij Theo thuis aan en kregen een warm welkom. Theo was politiemann in Gendt, een klein boerendorp in de Betuwe, een landelijk gebied tussen de Waal en Rijn. Gendt ligt oostelijk van Nijmegen, achter de Waaldijk, een zijtak van de rivier de Rijn, die zich van de Rijn afsplitst zo'n 30 kilometer ten oosten van Gendt.

Hij woonde in een klein boerderijtje. Het huis had 2 verdiepingen en een kelder. De benedenverdieping had ook een deel of dorsvloer, een open ruimte in huis waar boeren hun koeien en varkens in de winter hielden. De deel had over een gedeelte ervan een hooizolder en grote dubbele deuren, waardoor de boerenwagen de deel binnen kon rijden.

Hierbij stuur ik ter informatie een verhaal dat een joodse onderduiker in Gendt betreft. De heer Cohen woont al lang in Israël en tekent aan dat hij zijn "oral history" lang na de oorlog heeft opgeschreven en dat er onnauwkeurigheden in kunnen zitten. Omdat het verhaal in Gendt speelt hebt u er misschien belangstelling voor.

De gang verbond de voordeur aan de ene kant met de deel aan de andere kant. De deuren van alle kamers en van de kelder kwamen op deze gang uit evenals de trap naar de bovenverdieping. De drie kamers op de begane grond waren de woonkeuken achter en de 'mooie' kamer aan een kant van de gang en een logeerkamer aan de andere kant. De deur van de kelder en de trap naar de 2^e verdieping waren ook aan die kant van de gang. In landelijke gebieden is de mooie kamer alleen voor speciale gelegenheden en is meestal afgesloten met meubels die met lakens afgedekt zijn. Op de bovenverdieping was de slaapkamer van Theo en zijn vrouw en een slaapkamer voor zijn twee kinderen en een kleine zolder. De zolder zat gedeeltelijk boven de logeerkamer. De deel was 2 verdiepingen hoog en had een hooizolder boven een kant.

Ik noem de indeling van het huis, omdat mijn verhaal erop terugkomt en ik later nog verschillende delen van het huis zal noemen. Onthoud dus dat het huis een klein boerderijtje was, juist groot genoeg voor een gezin van 4 of 5 personen en een of twee varkens in de deel. Theo had de logeerkamer in tweeën gedeeld door middel van een loze muur van triplex, en had de muren behangen, zodat je niet kon zien dat er een kleine kamer achter verborgen zat. Deze kleine kamer kon je betreden door een verborgen deur in de zolder. Deze verborgen deur was zo ingenieus gemaakt dat die moeilijk te zien was. Deze kleine kamer was onze schuilplek en ook onze slaapkamer. De ruimte werd bijna geheel door de matrassen ingenomen en er was een klein stukje met een laken ervoor waar een emmer met deksel als toilet diende. De radio bevond zich ook in deze schuilplaats omdat die verboden was.

Theo was een van de twee politiemensen van het plaatselijke politiebureau, dat Gendt en de nabije boerderijen moest bedienen. De andere agent stond op vriendschappelijke voet met de Duitsers of ging er althans niet actief tegenin en was gezagsgetrouw, zoals een politiemann in normale tijd moest zijn.

Theo had een groot rechtsgevoel en was tegen de wet die Nederlanders scheidde in Christenen en Joden en tegen andere verboden zoals het verbod op het hebben van een radio. Hij was ook heel patriottisch en haatte de bezetting.

Hij had daarom al vroeg in de oorlog besloten om zich zoveel hij kon te verzetten tegen de Duitsers

en hun sympathisanten, terwijl hij tegelijk vriendschap met zijn collega's en andere politiemannen veinsde.

Hij was een grote man, ik schat zo'n 1.90 tot 2 m. lang maar omdat hij goed geproportioneerd was viel dat alleen op als je zag hoe klein andere mensen, stoelen en tafels in verhouding tot hem leken. Zijn vrouw Betsy moet een buitengewoon geduldige vrouw zijn geweest, omdat ik me niet kan herinneren dat ik haar ooit heb horen klagen over de invasie van mensen die Theo en zij verborgen hielden.

Vader en moeder waren bij hem gekomen toen zij hun eerste schuilplaats moesten verlaten en na een korte tijd suggereerde Theo dat ze de hele familie maar weer bijeen moesten brengen. Toen maakte hij ook de schuilplaats of gat, zoals wij het noemden. Toen we kwamen was het vakantietijd en daarom konden we vrij rondlopen, buiten spelen en ons gedragen als normale mensen. Theo had valse papieren voor ons en we waren een gezin dat tijdens de vakantie bij hem logeerde. Na 2 weken moesten we 'vertrekken', want de zomervakantie was voorbij en logeerden we in de 'mooie' kamer. Deze kamer was onze woonkamer en zolang er niemand op bezoek kwam, konden we in huis en deel en hooizolder rondlopen. Theo verborg ook twee Nederlandse jongemannen Jan en Wim, die opgeroepen waren als boerenknecht in Duitsland. Ze sliepen in de logeerkamer en hadden een schuilplaats in de hooizolder, achter het stro voor de varkens.

De manier waarop Theo aan valse papieren kwam was heel eenvoudig. Omdat hij een van de 2 plaatselijke agenten was, moest hij de helft van de nacht het administratiegebouw bewaken, waar voedselbonnen, identiteitspapieren, officiële zegels etc. bewaard werden. De overige tijd hield de andere agent de wacht. Overdag stuurde de Nijmeegse politie een paar agenten.

Om de paar maanden werden er nieuwe voedselbonnen gedistribueerd. Op een nacht, nadat voedselbonnen gebracht waren, had Theo de tweede wacht. Hij had met vader en Jan en Wim afgesproken dat zij om ongeveer 3 uur 's nachts naar kantoor zouden komen. Toen ze er waren, brak Theo de kist met de officiële papieren en zegels open en pakte alle identiteitsbewijzen, voedselbonnen en officiële zegels voor de identiteitsbewijzen. Hij nam alle officiële papieren, zelfs degene die hij niet kon gebruiken, want dat zou verwarring zaaien en

Inmiddels heb ik, na verkregen toestemming, zijn "history" ter beschikking van het Bevrijdingsmuseum in Groesbeek gesteld voor hun project "Oral History" over de Tweede Wereldoorlog.

Ik ben zelf ex-Elstenaar en heb veel belangstelling voor de oorlogshistorie, speciaal waar het Markie Garden en de krijgs-

hij maakte enkele meubels stuk om de roof realistisch te laten lijken. Jan, Wim en vader bonden Theo vervolgens vast in een stoel, op zo'n manier dat het draaglijk was en gingen naar huis met hun buit en Theo zat daar totdat het kantoor open ging en hij gered werd door de Nijmeegse politie. Het haalde zelfs de Nijmeegse krant, met een beschrijving van de twee zogenaamde rovers en men zei dat Theo zo hevig weerstand had geboden dat het kantoor een puinhoop was.

Dat maakte de 2^e agent heel jaloers en hij pochte dat hij het er veel beter van afgebracht zou hebben en de rovers zou hebben gegrepen. Hij insinueerde zelfs tegen de burgemeester dat Theo geslapen had waardoor de rovers hem konden overrompelen en dat briefde de nieuw die zomer aangestelde NSB burgemeester prompt over aan zijn vriend Theo.

Theo liet dat niet op zich zitten en op een donkere nacht nam hij Jan, Wim en vader mee en Jan greep die arme agent voor zijn huis, blinddoekte en boeide hem en leidde hem naar een hooimijt in de buurt waar hij door vader, Wim en Jan 'ondervraagd' werd over de gang van zaken in het politiebureau en de gewoonten en routines van hem en Theo, waarvan ze zeiden dat die ook op de lijst stond, omdat hij een vriend van de burgemeester was en ze lieten hem achter met zijn handen en voeten stevig en pijnlijk achter zijn rug gebonden, met in zijn mond een zakdoek. Na een paar uur belden ze anoniem zijn vrouw, vertelden dat ze groep A van het verzet waren en zeiden haar waar hij was. Theo werd geroepen, kwam en bevrijdde hem.

Omdat hij politieman was, kreeg Theo altijd telefonisch door welke boerderijen doorzocht zouden worden en moest hij daar ook bij aanwezig zijn. Omdat hij de plaatselijke boeren en hun politieke opvattingen kende, had hij een systeem om die boeren te waarschuwen, waarvan hij dacht dat die misschien Joden of Nederlandse vluchtelingen voor de tewerkstelling in Duitsland verborgen. Vader, Wim of Jan belden hen dan en vertelden in naam van groep A van de ondergrondse dat in de buurt een van de komende dagen een razzia gehouden zou worden. Hij gaf nooit de juiste datum en tijd door en belde ook met mensen die niet op de lijst stonden om een vals spoor te leggen in geval iemand wantrouwig werd. Er werden maar een paar mensen door de Duitsers in dit gebied betrap.

Ik ben er zeker van dat hij op deze manier verschillende mensen van het concentratiekamp redde.

Theo was een moralist. Voorbeeld: terwijl de zwarte markt een doorn in het oog was van de officiële Nederlandse NSB, was hij er op morele gronden erg op tegen en als hij een zwarthandelaar betrapte, nam hij het voedsel in beslag, hield een deel achter voor zijn uitgebreide familie en voor verdeling onder gezinnen die vluchtelingen hielpen en stuurde de rest door. Meestal lukte het hem het op zo'n manier door te sturen dat het van weinig nut meer was. Eieren waren kapot, tarwe was nat, vlees over tijd, zodat het alleen als hondenvoer geschikt was. Hij vroeg soms zijn collega, de 2^e politieman op zijn bureau, om een rapport te schrijven en het spul naar Nijmegen te brengen, omdat hij geen tijd had of om een andere reden. Deze man deed dat graag en kreeg dan de eer van de vangst. Zo hoopte Theo dat ze zagen dat niet alleen bij hem zoveel goederen slecht waren. Soms moest hij ook wat goed voedsel sturen om geen verdenking te wekken, maar hij was daar niet blij mee.

We wisten wanneer hij in een slechte stemming was vanwege de taal die hij dan uitsloeg. Zijn slechte humeur duurde soms een paar dagen. In deze stemming kon hij kinderachtige dingen doen. Ik kan me een keer herinneren, dat hij iets heel onaangenaams had moeten doen, dat hij thuis kwam en naar de telefoon ging en de burgemeester belde. Hij zei dat hij van de PTT was en dat er wat mis was met de telefoon van de burgemeester. Hij vroeg de burgemeester om in de hoorn te schreeuwen, vervolgens te fluisteren, op een stoel te klimmen en in de lijn te praten als hij omhoog klom, vervolgens op de vloer te gaan liggen en van daar te spreken. Het is moeilijk te geloven, maar de burgemeester deed het allemaal, wat toonde dat hij niet erg intelligent was. Hij vroeg de burgemeester vervolgens om een glas water in de hoorn te gieten, wat meteen het gesprek beëindigde. De burgemeester kwam die avond om een officiële klacht in te dienen en om Theo te vragen de zaak te onderzoeken. Deze grap en andere die hij uithaalde, daar knapte hij van op en dan was hij weer de oude.

Theo had een bel geïnstalleerd op het tuinhek voor en als het hek open ging, klonk er een zoemer in huis die alle illegale gasten waarschuwde naar hun

handelingen in de Betuwe betreft daarna.

Misschien mag ik een beetje reclame maken voor het Betuws Oorlogsmuseum in Heteren, waarmee ik goede contacten heb.

Zij proberen de Over-Betuws oorlogsgeschiedenis uit te beelden in het (kleine) museum. Als u nog materiaal weet te zitten houden zij zich aanbevelen.

kamers te gaan en stil te zijn. Gelukkig voor ons was dat als de Nijmeegse politie of erger nog de Duitsers kwamen, zij gewoonlijk van tevoren belden en hij probeerde ze dan in het politiebureau dat op enige afstand van het huis lag, te ontvangen. Als ze naar zijn huis wilden gaan om een borrel te drinken als de zaken gedaan waren, belde hij naar huis om Betsy, zijn vrouw, te vragen om vast water op te zetten. Dat was zijn manier om te zeggen dat wij in het gat en Jan en Wim naar de hooizolder moesten gaan.

Op een morgen aan het eind van de herfst kwamen een zus en zwager van Betsy op verrassingsbezoek bij de Van Dalens. Omdat ze om 10.00 uur kwamen, zonder bericht tevoren, zat ons gezin in de voorste, mooie kamer en de anderen op de hooizolder wat de gewoonte was als het waarschuwingssignaal ging. Betsy ontving de gasten in de keuken, sloot de verbindingsdeur naar de 'mooie' kamer en wij sloten de deur van deze kamer naar de gang. We moesten totaal stil zijn gedurende circa zes uur, tot de gasten vertrokken. Een gegeven moment kreeg Henny, mijn oudste zuster een hoestbui en ze stikte bijna terwijl ze zo stil mogelijk probeerde te hoesten terwijl moeder haar neus dicht-hield en de hand over haar mond hield. De muren van het huis waren dun en we konden met gemak het gesprek in de kamer ernaast volgen. Ik denk dat dat de langste zes uur van mijn leven waren. Om stil te zijn, zonder een stoel te bewegen, zonder iets te kunnen doen, alleen stil zitten. Voor Gertrude en Annemieke was het het moeilijkst, omdat zij toen ongeveer acht of negen jaar oud waren. U kunt zich wel voorstellen hoe gelukkig we waren toen die familie vertrok. (Gertrude was een Duits, joods meisje, dat mijn ouders in 1941 opgenomen hadden).

Theo hoorde het altijd van tevoren als de Duitsers een zoektocht in Gendt en omgeving hielden en op die dagen bleven wij verborgen in het gat, samen met Jan en Wim en een Brit of Amerikaan als er een op de hooizolder zat. De volwassenen, behalve de piloten, waren vrij op zolder, want de waarschuwingssbel gaf voldoende tijd om naar het gat te gaan, de verborgen deur te sluiten en deze van binnen met een grendel te verstevigen. Wij kinderen

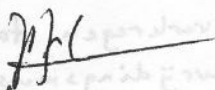
moesten in het gat blijven, wat we heel oneerlijk vonden. Eens moest Theo de Duitsers het huis laten zien en wij dachten dat ze besloten hadden het huis te doorzoeken. We hoorden ze door de triplex muur van de logeerkamer en vervolgens op zolder lopen. We zaten in bijna totale duisternis, omdat we bang waren dat er licht door de vloerplanken van de zolder zou schijnen.

De luchtaanvallen op Duitsland werden steeds heviger en de Duitsers schoten bommenwerpers en jachtvliegtuigen boven Holland neer. Theo moet goede contacten met de Nederlandse ondergrondse hebben gehad, want die winter had hij nog wat meer gasten, Canadese, Engelse en Amerikaanse piloten op weg naar Engeland. Het werd heel druk in huis, met dertien tot veertien mensen die er woonden. Voor de piloten was het het zwaarst. Ten eerste, omdat zij geen Nederlands kenden, moesten ze de hele tijd verborgen blijven en omdat alleen mijn ouders Engels kenden en Henny een beetje. Ze bleven niet lang, maar zolang ze bleven, zaten ze meestal op de hooizolder.

Mijn vader zette ons onderwijs voort en we moesten een paar uur per dag schoolwerk doen. We begonnen ook Engels te leren van de BBC, die een programma had 'English by radio' waarin ze met eenvoudige zinnen begonnen en langzamerhand de woordschat uitbreidden. (Na de oorlog complimenteerde een Engelse soldaat mij met mijn goede Engelse accent). We hielden ook oorlogskaarten bij en zo leerden we aardrijkskunde. Azië en de Stille Oceaan, waar de VS de Japanners bestreed, Rusland dat de meeste tijd in beslag nam en we hadden twee verschillende lijnen met spelden, soms honderden kilometers uit elkaar, een voor waar de Duitsers zeiden dat het front lag en een voor waar de BBC zei dat het front was. De Duitse radio bracht nieuws van tegenaanvallen door hen. Ze verkondigden gewoonlijk niet dat ze terugtrokken, maar zeiden eenvoudig dat ze succesvol een stad, of rivier verdedigden en verzetshaarden oprodren.

Een week later werd een defensieve positie verder westelijk succesvol verdedigd, zonder dat vermeld werd dat ze zich daar teruggetrokken hadden. Afrika was ook een kaart waar de spelden behoorlijk

Zelf spaar ik postzegels. Als u toevallig nog (dubbele) gestempelde zegels hebt afgesnipt (alle landen) kunt u ze misschien aan mij toesturen. Dubbele gaan naar een ziekenproject van de Lions. Ik hoop uw reactie t.a.v. het onderduikersverhaal te horen.

Met vriendelijke groet,

J.W. Jansen van de Laak
Stiegiert 82 7482 CE Haaksbergen

snel verwisselden, na de strijd van Alamein in Oost Egypte en de landing van de Amerikanen in Frans Marokko. Vervolgens de invasie van Sicilië en Italië en de Italiaanse overgave. Dat was allemaal goed nieuws, maar het was nog ver weg van ons en behalve op ons moraal had het weinig invloed op ons. We waren behoorlijk van streek toen de Duitsers de oprukkende geallieerden in Monte Cassino wisten te stoppen, waar de oorlog doodbloedde, met de Duitsers in het grote voordeel dat ze hoog terrein bezet hielden en er bij de geallieerden heel veel gewonden vielen. Dit werd zowel door de Duitsers als door de BBC gemeld en zo wisten wij dat het niet de gebruikelijke Duitse propaganda was.

Ik vond een stapel oude politiekanten en was al gauw bezig met ze **door** te lezen om familie die ondergedoken was erin te vinden. De politie publiceerde een pasfoto met naam en korte beschrijving van vluchtelingen of ontsnapte gevangenen in die krant en alle Joden die ondergedoken waren stonden erin. Dit werd een nieuwe bezigheid voor ons en we kwamen ons ook tegen en een zus van moeder, tante Mieke en ook de hele familie de Haas. Na de oorlog hoorden we hoe de ouders van dat gezin door de mensen waar ze zich schuil hielden verraden waren toen hun geld op was. Niet alle Nederlandse gezinnen waren zoals de Van Dalens.

Die herfst besloot Theo een jamfabriek die werkte voor het Duitse leger te saboteren. De fabriek lag niet ver van Gendt. Hij nam vader, Jan en Wim mee. Allereerst bekeken ze de locatie. Daarna ging Theo alleen, als agent. Hij vertelde de man bij de poort dat hij onderzoek naar iemand uit Gendt deed en die man kwam aan de poort. Theo wandelde met hem door de fabriek omdat hij zei dat hij iets persoonlijk met hem had te bespreken. Na die man enkele vragen gesteld te hebben, zei hij dat het allemaal een vergissing was en stuurde hem weer aan het werk. Hij liep verder door de fabriek en eromheen om de beste plaats te vinden om naar binnen te gaan en te bekijken wat er te saboteren viel. Na enige tijd kwam er een Duitse opzichter op hem af en voor die man zijn mond open kon doen, vroeg Theo hem waar de uitgang was, omdat hij verdwaald was nadat hij een arbeider uit Gendt ondervraagd had. Omdat hij in uniform was en zijn papieren in orde waren, bracht de Duitser hem naar de poort, vroeg het register van binnenkomst te zien en checkte hem uit. Ongeveer 14 dagen later nam Theo weer vader, Jan en Wim mee naar Elst. Toen kwamen bijna iedere nacht de Engelsen over-

vliegen om het Roergebied, het Duitse industriegebied, te bombarderen. Theo nam wat kapotte brandbommen mee, die in onze buurt gedropt waren maar waarvan de ontsteking geweigerd had. Als ik het me goed herinner, waren het hexagonale stukken van rond 10 cm. diameter en 30 of 40 cm. lang. Als die op het fabrieksterrein achterbleven hoopte Theo dat die zouden verklaren hoe het vuur begonnen was. Ze namen ook spullen mee om het vuur aan te steken, zoals aansteekblokjes en oude kranten, die in waxpapier gewikkeld waren, omdat het die nacht regende en wat benzine, waar moeilijk aan te komen was. Die nacht vlogen de vliegtuigen niet over en zij kwamen nat en vermoeid van de fietstocht thuis. Ze probeerden het een paar dagen later opnieuw. Theo koos regenachtige nachten uit, omdat de bewakers dan minder alert waren en het ook donkerder was. De buitenkant van de fabriek was natuurlijk in duisternis gehuld vanwege mogelijke luchtaanvallen. Die nacht hadden ze geluk dat er vliegtuigen over kwamen. Ze staken het magazijn in brand, waar de conserven voor de verschepping opgeslagen waren en ook het magazijn met het verpakkingsmateriaal. Wim klom op het dak van de fabriek en stak er wat vuurtjes aan terwijl hij de kapotte brandbommen achterliet. De krant bracht het verhaal van het vergeefse bombardement op de fabriek door de Engelsen, die Nederlandse mannen van hun boterham wilden beroven en hoe de brandweer het vuur onder controle had gekregen met 'slechts geringe schade' aan de fabriek. In feite hadden de verschillende vuurtjes van Wim op het dak een grote brand veroorzaakt en de fabriek lag ongeveer drie maanden stil, wat betekende dat er dat seizoen daar geen conserven meer gemaakt werden. De brand werd toegeschreven aan een luchtbombardement met brandbommen.

Gedurende die winter konden we naar buiten gaan op maanloze nachten en we wandelden in de buurt van het huis naar de dijk die misschien een halve kilometer verder lag. Vader leerde mij Orion en de poolster te vinden op heldere nachten en wij zagen graag de zoeklichten over de lucht flitsen zonder dat ze vliegtuigen vonden. De Britten dropten schertspakketjes van strips van zilverpapier. Dit bracht de zoekers van de zoeklichten en afweerschut in verwarring. Omdat we dicht bij de Duitse grens woonden, waren er nachten dat je de horizon in het oosten zag oplichten met vuur. Op een dag bombardeerden de Britten per vergissing Nijmegen, omdat ze dachten dat het een Duitse stad was. We, ik bedoel, Jan, Wim, vader en Theo, groeven

*Wij ontvingen nog het adres van het museum in Heteren en geven het hierbij aan u door:
Betuws Oorlogsmuseum "The Island", O.L.Vrouwestraat 36, 6666 AL in Heteren*

Als u gebruikte postzegels hebt, die hij deels voor een goed doel spaart: Op de vorige pagina staat zijn adres.

een geul in de tuin om bij een luchtaanval in te schuilen. Ik hielp met de aanvoer van hout om de muren van de geul te stutten. Ze versterkten ook de kelder, iets wat later onze levens redde.

Theo en zijn gezelschap van lustige lieden, zoals ze zichzelf noemden, probeerde nog wat meer te saboteren, maar ditmaal zonder resultaat. Gelukkig leidden de sporen niet naar Theo's huis.

Dat hij agent was, hielp Theo wel, zoals het geval was toen hij besloot om alle plaatselijke NSB (fascistische) leden in de Gendtse buurt te treiteren. Ik herinner mij, dat vader het hem uit zijn hoofd wilde praten, omdat het weinig zin had en het Theo in groot gevaar zou brengen, maar Theo was vastbesloten. Daarom stapten hij en zijn lustige lieden op de fiets en kalkten op alle voordeuren in grote letters 'Landverraders, het eind is nabij!'.

Vader, Jan en Wim schilderden de leuzen en Theo stond op wacht. Dit gebeurde opdat het handschrift niet naar Theo zou wijzen als hij ondervraagd zou worden. Met de burgemeester ging Theo nog wat verder, want hij wikkeldde een dreigbrief om een baksteen en gooide die door de voorruit bij de burgemeester.

De volgende dag bleven wij in het gat en de anderen op de hooizolder. De Nijmeegse politie kwam met honden en die honden leidden hen recht van de burgemeesterswoning naar Theo's huis. Gelukkig was Theo vroeg die morgen bij de burgemeester geroepen om een politierapport op te maken van de schade en kon hij het aldus verklaren. De burgemeester bevestigde dat Theo die morgen daar geweest was. Theo moest samen met de andere agent die nacht bij de burgemeesterswoning wacht houden en ook de hele volgende week, ieder stond de halve nacht op wacht omdat de bedreiging serieus werd genomen omdat ook enkele andere burgemeesters mishandeld waren door 'vandalen' zoals de kranten hen noemden. Vader overtuigde Theo ervan om op zo'n nacht niet erop uit te gaan om de andere politieman terwijl hij dienst had vast te binden. Theo haatte die agent werkelijk, omdat het een heel gewetensvolle man was, die precies deed wat bevolen werd, wat volgens Theo een verraad van Holland was, wat het op een bepaalde manier ook was.

Die meeste dagen was ik bezig met huiswerk, Engels lezen en leren en schaak leren uit een boek dat ik gevonden had. Mijn lezen beperkte zich tot de boeken en kranten in huis en ik moet Robinson Crusoe, Dik Trom en andere vertaalde kinderboeken tot in den treure gelezen hebben, totdat ik ze bijna uit het hoofd kende. Ik las ook de oude vooroorlogse tijdschriften die Betsy van Dalen bewaard had en kende daardoor een beetje recente wereldgeschiedenis. Ik moet een heel egocentrische jongen geweest zijn, omdat ik me niet kan herinneren ooit met mijn zusjes gepraat of gespeeld te hebben. Een andere hobby van mij was schilderijtjes maken

door dunne houten stukjes van verschillende kleuren op een triplex ondergrond te plakken. Dit was iets waar Henny en ik in Amsterdam mee begonnen waren en we hadden een voorraad van deze dunne houten stukjes meegenomen naar Gendt.

Ik hield er ook van om legpuzzels te maken. Ik vroeg altijd naar figuurzaagjes en stukken dik karton of triplex en als iemand die meenam, kon ik uren bezig zijn om eerst een plaatje uit een oude krant te zoeken, dan die op karton of triplex op te plakken of een plaatje van Mickey Mouse na te tekenen en te beschilderen om dan de stukjes met een figuurzaag uit te zagen.

Ik oefende mijn Engels en mijn schaken op de arme, gedeprimeerde piloten die bij ons verbleven. Het zal wel niet hun voorkeur genoten hebben om een twaalf jaar oude Nederlandse jongen Engelse grammatica te leren, noch om het oorlogsnieuws met hem door te nemen.

In de lente van 1944 was iedereen er zeker van dat de invasie iedere dag kon komen. Het bombardement op Duitse steden was verhoogd en ik kan me dagen herinneren, dat de hele heldere lucht bedekt was met strepen van de Amerikaanse bommenwerpers. Je kon die bommenwerpers niet zien, omdat ze heel hoog vlogen. Je zag alleen een glinsterend puntje aan het begin van die luchtstrepen. We konden dit door de open deuren van de deel zien en wij luisterden altijd naar de radio om te horen welke stad die dag gebombardeerd werd. De vliegtuigen gingen altijd naar Duitsland. Op de terugweg vlogen ze waarschijnlijk een andere route. Radio Oranje uit Londen zond berichten in code, zoals 'de hond kwispelt met zijn staart' of andere domme zinnen, die bedoeld waren voor het ondergrondse verzet. We hoopten dat de invasie ergens op de Nederlandse kust zou beginnen. De Duitsers stopten met huiszoekingen. Ze hadden het waarschijnlijk te druk met andere dingen. Wij wachtten, net zoals waarschijnlijk de hele West Europese bevolking en in feite de hele wereld op de invasie

Juni 1944-december 1944

Begin die juni stonden alle Nederlandse kranten bol van de schimpartikelen als dat de geallieerden niet in staat tot invasie waren. Het nieuws over de oorlog in Italië was ook niet al te best, omdat deze was vastgelopen in een pas op de plaats. Alleen in Rusland werden de Duitsers naar het westen gedreven. Op 6 juni veranderde dit alles. Het nieuws van radio Oranje riep die avond om dat ze geland waren in Noord Frankrijk. We hadden kaarten klaar van het hele kustgebied, van Holland tot Spanje en de kaart van Noord Frankrijk werd aan de muur gehangen, naast de kaarten van Italië en Rusland. We maakten die kaarten zelf, eerst trokken we die over uit de Bos wereldatlas, iets wat bijna ieder Nederlands huishouden had, en dan vergrootten wij het op schaal, maakten vierkanten op de over-

getrokken kaart en maakten grotere vierkanten op een nieuw stuk papier. Dat hield ons verschillende dagen bezig, omdat we zeker waren dat de oorlog zich snel zou verplaatsen naar het oosten naar Duitsland, zeker wij kinderen waren bezig en wij maakten aldus heel veel kaarten. Theo vierde de invasie met terreuraanvallen op de bekende NSBers onder de boeren, hij stichtte brandjes in hooistapels, bedreigde ze per telefoon en andere intimidaties. Deze daden hielpen de oorlogsinspanning niet veel, maar ze poetsten het moraal van de andere Gendtse boeren op. We hadden nu twee geallieerde piloten in huis. De Nederlandse radio en kranten bespotten de invasie, al zeggende dat deze in een paar dagen in zee teruggedreven zou worden, maar na enkele dagen werd het duidelijk dat de invasie een succes was. De plaatsen waar gevochten werd toonden dat de geallieerden op een breed front geland waren. We luisterden van vroeg tot laat naar het nieuws, naar de Nederlandse radio, Hilversum, de Duitse radio en de BBC, in het Engels en Nederlands. De luchtaanvallen op Duitse steden gingen onverminderd voort en een lucht vol van Amerikaanse vliegtuigen was een dagelijks gezicht. Ik denk dat in deze tijd Hamburg gedurende verschillende dagen aangevallen werd en de BBC claimde dat 80% van de stad verwoest was. We waren er zeker van dat de Duitsers zich nu of over zouden geven of gauw verslagen werden, misschien nog wel voor Kerstmis. Daarna vertraagde de invasie en stopte. Gedurende lange tijd werd gevochten in de stad Cannes in Normandië, zonder dat de Britten die veroverden. De enige spelden die op onze kaarten bewogen, waren die in Rusland, die naar het westen oprukten, nabij de Poolse grens. We moesten ons zoals gewoonlijk binnen schuil houden.

Ik zal nu een normale dag beschrijven, zoals ik me die herinner. Als ik mezelf herhaal, bedenk dan dat dit meer dan 50 jaar geleden is en mijn herinnering mij parten kan spelen. Maar ik doe mijn best om de gebeurtenissen zo accuraat mogelijk te reconstrueren.

Meestal stonden we rond zeven uur op. We sliepen in het gat met het hele gezin en zelfs met de verborgen deur open was het goed om eruit te komen omdat de lucht heel bedompt werd. We wisten ons op de deel bij de pomp. Dit was een handpomp en die was standaard in ieder boerenhuis. Na het wasen gingen we naar 'onze' kamer, waar moeder ontbijt gemaakt had.

Het voedsel varieerde in de tijd waarover ik praat. In het begin was er bijna alles te krijgen. Jam, ofschoon wat rubberachtige, imitatie chocoladepasta, brood, boter, boerenkaas, surrogaatthee en koffie. De thee en koffie smaakten niet hetzelfde als echte thee en koffie, maar dat was wat iedereen had. In feite hadden we beter te eten dan het normale Nederlandse gezin, omdat we in een landelijk gebied woonden, waar kaas maken en boter karnen huisindustrieën waren en soms was er zelfs zelfgebakken

volkorenbrood op tafel, dat heerlijk smaakte. Ook vlees was er meestal, soms zelfs iedere dag. Dit omdat de boeren clandestien een oude koe slachten of een kalfje, als dit een mannelijk kalfje was. Theo kreeg een deel ervan van enkele boeren om aan de ondergedoken vluchtelingen te geven. Zelfs zelfgemaakte worst stond soms op tafel. Die was heel lekker als je bedenkt dat er geen specerijen als peper of laurier waren. Later werd het eten minder gevarieerd, maar er was altijd genoeg.

Na het ontbijt hadden we onze taken. Schoonmaken, boter karnen in een grote ton met een houten stok, met de was helpen etc. Daarna deden we ons huiswerk. We gingen in het gat om elf uur om naar het Engelse nieuws op de BBC te luisteren en na het nieuws kwam 'English by radio' en dan leerden we Engels. De warme maaltijd werd in de woonkeuken van de Van Dalens gebruikt, met alle mensen in het huis, in twee ploegen. 's Middags moesten we ons bezig zien te houden met het lezen van boeken en oude tijdschriften, de krant en naar de radio in het gat luisteren of andere dingen in stilte doen. We konden geen tikkertje spelen of andere spelletjes doen waarbij je rent of schreeuwt omdat we constant erop alert moesten zijn naar het gat of in een tel naar de mooie kamer te gaan. 's Avonds luisterden we weer naar het Engelse nieuws en om 9.00 uur naar radio Oranje, het Nederlandse programma van de BBC en dan naar bed. Wij kinderen wenden snel aan deze routine en misten eigenlijk niet de actievere dingen die wij voor het onderduiken deden, zoals gooien, zwemmen, schaatsen, vliegeren etc. Ik denk dat ik het daarom leuk vinden om stil in een stoel een boek te lezen, of misschien is dit ook onzin. Ik kan me niet herinneren dat ik mij ooit verveeld heb. Er was altijd iets te doen.

Natuurlijk waren dit gewone dagen. Er waren ook tijden dat we de halve dag in het gat moesten zitten, omdat er in het dorp een razzia gehouden werd en wij wisten nooit of Theo met Duitsers thuis zou komen om jenever of surrogaatthee te drinken. We gingen ook in het gat als de burgemeester kwam. Bij andere gelegenheden moesten wij een tijdlang in de mooie kamer blijven, heel stil, als iemand op bezoek was bij de Van Dalens, maar dat was meestal niet erg lang, een half uur of zoiets en zelden langer en slechts een keer meer dan een halve dag, zoals ik al vertelde.

De burgemeester was nu een vaste bezoeker, omdat Theo sympathie voor de NSB veinsde en zoals gezegd, als de burgemeester bij Theo was, moesten we in het gat, wat lastig voor de volwassenen was. Wij kinderen lagen meestal al in bed wanneer de burgemeester kwam. Op een keer kwam de burgemeester onverwacht en vond alleen Betsy en haar kinderen thuis. Hij bleef toch en dit werd gevaarlijk, omdat Theo op stap was met vader, Jan en Wim om in beslag genomen zwarte markt spul te verdelen op adressen waar vluchtelingen verbleven. Alleen Jan, Wim en vader lieten hun gezicht daar zien, omdat zij niet bekend waren. Toen ze terugkeerden ging gelukkig Theo het eerst naar

binnen en toen Betsy hem bij de deur opving en zei dat de burgemeester er was, riep Theo gedag tegen vader, Jan en Wim, die het snapten en in de appelbongerd naast het huis wachtten. We moesten in de mooie kamer die dag een hele tijd stil zijn.

Na zowat een maand braken de Amerikanen door de Duitse linies in Bretagne. Rondom die tijd landden de geallieerden ook in Zuid Frankrijk waar bijna geen weerstand was. Mussolini werd in Noord Italië gevangen genomen, maar werd door een gedurfde Duitse aanval gered. In Italië was het front naar het noorden verplaatst. Parijs werd zonder slag of stoot ingenomen.

De Britten in Noord Frankrijk en de Amerikanen in Midden Frankrijk kwamen nu snel vooruit en de Amerikanen bereikten de Rijn op de grens van Duitsland. De geallieerden rukten op door België. Op een zondagmorgen dropten de geallieerden een hele divisie paratroepen in de buurt van Nijmegen. Iedereen in het dorp, behalve wij, stond op de dijk en zag hoe de lucht gevuld was met parachutes. Wij konden niet naar buiten en vanuit het huis zagen we niets en dat was natuurlijk erg frustrerend. De landing verliep bijna zonder tegenstand. Die morgen vroeg waren er enkele bommenwerpers behoorlijk laag overgekomen en die werden onder vuur genomen door het luchtafweergeschut. Daarna kwamen jachtvliegtuigen die de plaatsen van de luchtafweer beschoten en ze deden goed werk, want toen later de hoofdlanding plaatsvond, was er bijna geen luchtafweer. De eerste dagen daarna waren heel verwarrend. Toen werd langzamerhand duidelijk dat de Duitsers stand hielden en de geallieerden niet door konden breken. Uit de geschiedenisboeken vernam ik later dat slechts 10% van deze dappere Britse parachutisten veilig binnen de geallieerde linie terugkeerde, die in de tussentijd de zuidkant van de rivier de Waal bereikt had. De Duitse aanwezigheid werd aanzienlijk nu we maar vijf tot zeven kilometers van het Engelse leger verwijderd waren. Het probleem was dat ze aan de verkeerde kant van de rivier stonden. Het geluid van kanonnen dreunde de hele dag als een soort voortdurende donder, soms luid en soms veraf.

Jan en Wim hoefden niet meer te blijven, want de Duitsers zochten niet meer actief naar Nederlandse vluchtelingen. Daarom vertrokken ze rond deze tijd naar hun thuis in Arnhem.

De Duitsers installeerden een kleine veldbatterij van twee kanonnen precies voor het huis, aan de overkant van de straat. Het plaatsen duurde een paar uur en omdat we het direct vanuit ons venster in de mooie kamer konden zien, zaten we eerste rang. Daarna maakten de Duitsers aanstalten om te schieten, kwamen naar het huis en zeiden Betsy dat zij de ramen open moest doen, omdat ze anders kapot geblazen zouden worden. Toen dit gedaan was, konden we nog beter zien. Ze begonnen te vuren maar bij het tweede of derde salvo ging er iets mis en de loop van een van de kanonnen

barstte met een verschrikkelijke knal waarbij een Duitse soldaat gewond raakte. Daarna stopten ze ook met het andere kanon te vuren en na enkele uren, toen de duisternis ingevallen was, kwamen er trucks en laadden het kanon op. Ze moesten op de duisternis wachten, omdat de Amerikaanse en Engelse jachtvliegtuigen vaak in de lucht waren en ze op alles wat wielen had schoten, zelfs op paard en wagen. Tegen deze tijd beseften de NSB'ers dat ze in gevaar waren. Theo hielp hen op zijn manier door hen getypte dreigbrieven te sturen, waarin hij ze met de rechter dreigde. 'Oog om oog' was een van zijn leuzen. NSB'ers en collaborateurs zouden vervolgd worden en lange tijd in de gevangenis belanden als ze schuldig bevonden werden aan het helpen van Duitsers bij de gevangenneming van joden en andere Nederlanders. Voor iedere Nederlander die ten voorbeeld willekeurig terechtgesteld was, zouden de Nederlanders willekeurig een NSB'er of iemand van zijn gezin nemen en die terechtstellen.

Hij ondertekende dit en stempelde het met een van de oude zegels die hij per vergissing bij een voedselrazzia gestolen had en schreef eronder: Tijdelijk Gouverneur van de door de Onderdrukker bezette gebieden. Aan het eind schreef hij als P.S.: U staat op de lijst.

De brieven werden bezorgd bij de burgemeester, de andere agent, de andere NSB leden en een ervan behield hij op aandringen van mijn vader, opdat hij kon aantonen dat hij ook een van de bedreigde mensen was, als ze bij hem om hulp kwamen. Enkele NSB'ers gingen naar Duitsland voor hun veiligheid. Een van hen was de burgemeester, die dit in het diepste geheim aan Theo vertelde. Theo zei dat hij hem zou doden om dit te verhinderen. Vader was hier erg op tegen en hij probeerde Theo ervan te overtuigen om dit niet te doen, omdat hij zich dan tot hetzelfde niveau als de Nazis verlaagde. Theo besloot die avond toch te gaan en vader ging met hem mee. Ze kwamen na middernacht terug. Ik weet nog dat wij, de oudste kinderen, nog wakker waren. Ze kwamen met betrokken gezichten binnen. Ik was er zeker van dat ze de burgemeester gedood hadden. Na ons na bed gestuurd te hebben, vertelden ze dat ze uiteindelijk de burgemeester met pakken geholpen hadden en hem in de auto gestopt hadden. Theo was een paar dagen in een slecht humeur, boos op mijn vader omdat die hem had overgehaald om de burgemeester ongeschonden te laten gaan.

De burgemeester werd na de oorlog gepakt en ging voor korte tijd na de gevangenis. Ik denk niet dat hij ooit heeft geweten hoe weinig het scheelde dat hij gedood of vermoord was.

Theo besloot toen de geallieerde oorlogspogingen op een andere manier te helpen. Tegen die tijd waren we met ongeveer veertien personen in een huis dat bedoeld was voor een gemiddeld Nederlands boerengezin van vier of vijf. Terwijl de batterij voor het huis stond, ging vader, die als enige in

huis Duitse gesprekken kon volgen, naar hen toe om hun een warme kop surrogaatthee aan te bieden en hen naar de oorlog te vragen. Hij keerde terug met het verhaal dat ze erg gedeprimeerd waren nu ze al zo lang vochten en terugtrokken en zich zorgen maakten om hun gezinnen thuis met die zware bombardementen. Dit gaf Theo of misschien vader het idee dat ze moesten proberen of de Duitse soldaten wilden deserteren. Daarna ging vader naar een Duitse soldaat als die alleen rondliep en begon met hem over de oorlog te discussiëren. Eens toen hij net met de piloten die zich schuil hielden op de hooizolder gepraat had, begon hij Engels met hem te praten en gelukkig maakte de Duitser een grapje erover toen hij in het Engels vroeg of vader geen Duits uniform herkende als hij er een zag. Vader begon het gesprek meestal met de vraag hoe het met de oorlog ging en dan als de Duitser antwoordde met een opmerking als 'oorlog stinkt' begon hij na een lang gesprek met te suggereren dat hij er misschien voor hemzelf een eind eraan kon maken door ervoor weg te lopen. Dit was een gevaarlijk punt, want de Duitser was gewoonlijk op roepafstand van zijn vrienden, ofschoon vader probeerde met hem ervandaan te lopen. Theo stond soms in de buurt als back-up. Meestal kwamen ze met lege handen thuis, maar na een paar weken hadden ze drie Duitse deserteurs bij ons thuis. Deze werden dan naar de rivier genomen, naar de andere kant geroeid en werden daar achtergelaten om voor zichzelf te zorgen. Als ze kwamen, werden ze op de hooizolder verborgen. De geallieerde piloten zaten in de logeerkamer tegenover onze kamer. In huis zaten nu de Van Dalens, ons gezin, de twee Nederlandse jongens, twee geallieerde piloten en zo'n drie Duitse deserteurs.

Ik weet het niet zeker, maar ik denk dat Theo en vader een van die Duitse deserteurs moesten doden, omdat hij het erover had dat hij zich bij de Duitsers wilde melden. Ik weet dat ze het erover hadden, maar ik weet niet of ze het ook deden. Die Duitser was in die tijd een van de twee deserteurs in huis en ik weet zeker dat hij kort daarna uit huis verdwenen was.

We waren nu veel vrijer in onze bewegingen, omdat de hele burgeradministratie uiteen viel. Wij kinderen konden in de nabijheid van het huis rondlopen, maar dit was maar voor korte tijd, omdat de geallieerden granaten in onze richting begonnen af te vuren op een willekeurige manier en een paar granaten per keer. Omdat het meestal gericht was op de directe nabijheid van de rivierdijk en wij enige honderden meters daarvandaan waren, vielen er geen granaten in onze directe buurt, maar we leerden het geluid van het granaatvuur te peilen als ingaand of uitgaand.

Ongeveer rond deze tijd kwam Theo met het opwindende nieuws thuis dat er een hele groep Duitsers was aangekomen, die bereid leken om te deserteren. Hij had er verschillende aan de afwas gezien op een boerderij in de buurt die door hen ge-

vorderd was en ze liepen alleen in zwarte broeken rond en niet in het legergrijs dat de Duitsers normaal droegen. Vader ging direct met hen praten en besprak al gauw de oorlog met een majoor, terwijl hij hem de indruk gaf dat hij sympathiek tegenover de Duitsers stond, maar nu dacht dat de oorlog verloren was. De majoor overtuigde vader al snel ervan dat dit geen deserteurs waren. Hij stond erop, dat vader hem naar ons huis zou brengen en alle boerenfamilies uit de buurt daar zou verzamelen en hij hield daar een lange speech over de Duitse oorlogsmachinerie. Hoe de Duitsers een tegenaanval zouden doen en over de wonder wapens of Wunder Waffen die de Duitsers al gauw in de oorlog zouden gebruiken om de geallieerden van het continent te verdrijven. Vader moest alles vertalen en daarna bedankte hij de majoor voor de prachtige speech die hij gehouden had. De troepen waren een groep van de Waffen SS, fanatieke Nazi soldaten. Gelukkig liep dit zonder kleerscheuren af. Daarna waren vader en Theo wat voorzichtiger in hun pogingen om de Duitsers te laten deserteren. Niemand geloofde de dingen die de SS majoor had gezegd, maar hij leek wel heel goed geïnformeerd, want kort daarna deden de Duitsers een tegenaanval in de Ardennen waarbij ze de geallieerden een heel stuk terugdreven. De "Wonderwapens" werden ook duidelijk, zoals de V1, een onbemande vliegende bom, en de V2, de eerste lange afstands-raket, waarmee de Duitsers de Britten probeerden te terroriseren en met name Londen.

De Duitse deserteurs moesten hun geweren inleveren, maar konden hun revolvers of pistolen houden. (Dit was om hen een gevoel van veiligheid te geven, vertelde vader ons na de oorlog).

Wij hadden geoefend wat we moesten doen bij een luchtaanval. De deserteurs adviseerden speciaal om niet de gang te gebruiken, die als toevluchtsoord door de Nederlandse burgerbescherming aanbevolen was, maar de kelder of de greppel buiten. Dus als iemand 'luchtaanval' riep, renden we allemaal naar de kelder, die ons ternauwernood kon bevatten. Eens stond ik buiten toen er een luchtgevecht tussen een enkel geallieerd vliegtuigje en een Duits jachtvliegtuig aan de gang was. Ik stond buiten voor de open deuren van de deel en zag de vliegtuigen slingeren en schieten in de lucht boven me. Tenslotte kwamen ze recht boven het huis net over de bomen overvliegen en het Duitse vliegtuig crashte enkele kilometers verder. Ik werd uitgefioerd door mijn vader en kreeg een paar oorvijgen omdat ik mezelf onnodig in gevaar had gebracht, wat waar was, omdat de granaathulzen van ca. 20 mm. letterlijk neerregenden en later verzamelde ik er heel wat in het gebied rondom het huis. Ik vond geen kogels, ofschoon ik er wel naar zocht.

Enige tijd later stopte een Duits tankbataljon in de appelbongerd naast het huis. Vanuit het raam van de 'mooie' kamer leken ze reusachtig. De tank het dichtst bij het raam stond slechts vijftien of twintig

meter verder. Er waren vier tanks in het bataljon en de Duitse deserteurs zeiden dat het tijgertanks waren. Theo probeerde de geallieerden schriftelijk met een tekening te berichten waar de tanks gelokaliseerd waren, zodat zij ze konden bombarderen, maar zonder duidelijk resultaat, omdat gedurende de drie dagen dat de tanks in de boomgaard stonden er geen vliegtuigen over kwamen, zelfs terwijl de dagen zonnig en helder waren. De derde nacht gingen de tanks weg. De volgende morgen was opnieuw een mooie dag en ik stond buiten de deuren, samen met mijn vader, toen plotseling de Duitse deserteurs vanaf de hooizolder sprongen, zonder de ladder te gebruiken en riepen 'Im Keller, im Keller, Raketen, Flugzeuge!'. (Naar de kelder, vliegtuigen met raketten!). We zagen in de verte een groep van vliegtuigen met dubbele staart (snelle bommenwerpers hoorde ik later), die een rond uitsteeksel in elk staartgedeelte hadden. Ik weet het niet zeker, maar als mijn geheugen mij geen parten speelt, zag ik die details toen, maar het kan ook zijn dat ik later plaatjes van dat vliegtuig zag. We renden allemaal naar de kelder zoals we geïnfomeerd hadden zonder dat we verwachtten dat de vliegtuigen ons gebied zouden bombarderen. Ze volgden gewoonlijk de dijk en bombardeerden daar, omdat de hoofdweg op de dijk lag. Na een paar seconden was er een serie van afschuwelijke explosies, de vloer beefde en ik herinner mij dat ik scheuren in de muur zag komen en openen in slow motion. De houten stutten die wij opgetrokken hadden, vielen naar beneden, eieren op een rekje braken, waardoor ik vol eigeel werd gespat en de kelder werd met stof gevuld. Toen de boel rustiger werd en we poogden naar buiten te gaan, was de deur geblokkeerd. Ik denk dat er een korte tijd paniek was, maar daarna lukte het iemand om het kleine raam te openen, dat in de buitenmuur naast het plafond van de kelder zat en iemand kroop erdoor om ons van buiten te bevrijden. Hij kwam al gauw terug en vertelde dat het onmogelijk was door de deur te komen. Daarom gingen we allemaal door dat kleine raam naar buiten. Eerst de kinderen, daarna de volwassenen. Ik herinner mij dat moeder en Betsy van Dalen zich erdoorheen moesten murwen en dat het een grappig gezicht was, zodat ik moest lachen, waarschijnlijk was ik hysterisch. Gekuch van een van de volwassenen bracht me algauw bij zinnen.

Toen we eenmaal allemaal buiten waren, zagen we dat het huis niet door een bom getroffen was, maar dat vijf bommen er schrijlings bij lagen, twee aan de kant van de kelder, drie aan de kant van de boomgaard, allemaal heel dichtbij, een paar meter van de muren. De buitenmuur leek wel een harmonica, de muren waren ingedrukt naast de bomkraters. Grondwater sijpelde omhoog uit de kraters, daarom moet de tijd tussen het vallen van de bommen en het naar buiten gaan erg kort zijn geweest, ofschoon het eeuwen geleden leek. Het dak was ingedrukt en het eerste wat je zag was Duitse ge-

weren die door het ingestorte dak staken. Dit was natuurlijk heel gevaarlijk en daarom klom een van de Britse piloten naar boven en duwde ze weg, zodat ze niet meer zichtbaar waren. Geen van ons had een schrammetje, wat een wonder was, want we waren met vijftien mensen in huis. Vier van de Van Dalens, zes in ons gezin, twee geallieerde piloten en drie Duitse deserteurs. Alle binnenmuren waren in de gang gestort waardoor duidelijk werd hoe de deserteurs gelijk hadden gehad en hoe slecht het advies van de Nederlandse bescherming bevolking was. Als we in de gang waren geweest, waren de meeste van ons ongetwijfeld gewond. Het volgende en dringendste wat we moesten doen was een schuilplaats voor de piloten vinden. Theo kende enkele adressen van boeren en ze werden er snel door Theo en vader naar toe gebracht. Intussen probeerden wij zoveel mogelijk spullen uit de ruïnes te halen. Die nacht sliepen we in een naburige boerderij. Wij waren de familie Lindekamp, vluchtelingen uit Nijmegen en dat bleven we ook tot we door de geallieerden bevrijd werden. De Duitse deserteurs sliepen in de ruïne van Theo's huis. De Duitse geweren en ander oorlogsmaterieel, zoals geallieerde brandbommen en geweer-munitie begroeven Theo en vader in een bomkrater, nadat ze ze ingevet en in lappen gewikkeld hadden. Ik hielp met scheppen en was trots dat ik iets kon doen. 's Morgens waren de Duitse deserteurs vertrokken. Gelukkig wisten ze niet waar wij verbleven, maar de volgende dagen waren heel beangstigend en onzeker, omdat we niet wisten wat de deserteurs zouden doen. De meeste van de raketbommen waren in de boomgaard naast het huis gevallen en die was totaal vernield, bomen staken in vreemde hoeken uit met hun takken eraf gescheurd.

Het was duidelijk wat er gebeurd was. De waarschuwing dat een Duits tankbataljon in die boomgaard verbleef, moet doorgekomen zijn en het was werkelijk een heel nauwkeurig bombardement als je in aanmerking neemt dat Theo's huis maar een paar meter van die bongerd stond en dat de boerderij waar we die nacht sliepen maar 50 meter van de andere kant van de boomgaard stond en die had alleen drukschade want alle ramen waren ingebleden.

Ik denk niet dat Theo of vader of iemand anders van de volwassenen zich gerealiseerd had toen ze die tekening van de locatie van de Duitse tanks verstuurden, dat ze een uitnodiging aan de geallieerden stuurden om Theo's huis te bombarderen. Als ze dat misschien geweten hadden, zouden ze geen tekening gestuurd hebben of tenminste het huis geëvacueerd hebben tot de tanks vertrokken waren.

Na een paar dagen gingen we naar een boerderij bij de dijk. Dit was een grote boerderij en de boer was een van degenen die Engelse piloten verborg en een van de bronnen van Theo's voedseldistributie-

apparaat. Wij verbleven op de deel (ik heb geen Engels woord ervoor, maar het is een soort open ruimte achter in een Nederlandse boerderij, waar koeien in de winter verblijven en met een hooizolder onder het dak). We waren daar samen met 2 geallieerde piloten. De situatie verslechterde snel. Voedsel was schaars. Er was genoeg, maar er was geen suiker, geen zout en soms geen bloem. Ik herinner mij dat we enige dagen een soort ongezoete custardpudding aten, omdat dat alles was wat er was. Er was genoeg vlees, omdat gewonde koeien geslacht moesten worden en omdat er geen zout was, moest dat in korte tijd gegeten worden. De Duitsers evacueerden de burgerbevolking uit de oorlogszone, soms met geweld.

Vader richtte een 'hospitaal' in (mijn vader was arts), opdat we konden blijven. Er waren bijna geen normale patiënten, maar het was een reden om te blijven, omdat de volwassenen ervan overtuigd waren dat de geallieerden zouden oprukken en ons een dezer dagen zouden bevrijden. De geallieerden bestookten het gebied nu veel intensiever en daarom moesten we binnen blijven, waar we naar de kelder konden rennen of althans beschutting onder de tafel zoeken als we explosies in de buurt hoorden. We leerden dat het huilen van de granaten niet gevaarlijk was, omdat dit betekende dat de granaten boven ons af gevuurd werden en ergens anders neer zouden komen. Echt gevaarlijk granaatvuur was als je geen waarschuwing en alleen een explosie dichtbij hoorde. De Duitsers begonnen nu gezinnen uit hun huis te halen en ze droegen hen op naar de splitsing van Waal en Rijn te gaan, waar nog een veerboot lag, om ze naar een veiliger plaats te brengen.

Op een nacht werd vader bij een gezin geroepen dat door de Duitsers uit hun huis gezet was en dat buiten door granaatvuur getroffen was. Een meisje van tien was door een granaatscherf in de borst getroffen en die had haar vlees boven de ribben als een blikje sardines opengelegd. Vader dichtte de flap en zond haar voor verdere behandeling naar een echt ziekenhuis. Na enkele weken in de boerderij werden de piloten geëvacueerd, samen met nog wat andere piloten die ergens op de Veluwe verbleven, naar zo'n dertig kilometer ten noorden van ons, waar ze door een vliegtuig opgehaald werden. Ze gingen in een ziekenauto die reed op het gas van een houtgestookte gasgenerator in plaats van benzine.

Ze werden verbonden met bloeddoordrenkte windsels (koeienbloed), hetzij als hoofdwond, of als lage buikwonden, zodat gedacht zou worden dat ze niet konden praten als ze door de Duitsers gecontroleerd werden. Wij bleven in de boerderij toen de hele bevolking in de buurt al geëvacueerd was en leefden op appels van de nabije boomgaard, vlees van gewonde koeien en kaas, waarvan de boer een grote voorraad had. Sommige mensen moesten de hele tijd verbonden blijven, opdat vader kon ver-

klaren dat ze te zwaar gewond waren om vervoerd te worden. Maar na ongeveer een maand hadden de Duitsers er genoeg van en verordonneerden ons om te vertrekken.

Ik weet niet of de Duitsers een paar paard- en wagens zonden, of dat de boer dit zelf georganiseerd had, maar eind oktober op een nacht werden de gewonden (sommige echt en sommige nep) op de wagens geladen en reden wij in stijl naar de vertakking van Waal en Rijn en gingen op de veerboot naar de oostelijke zijde.

Wij namen daar afscheid van de Van Dalens, zij gingen naar familie in Deventer, wat meer naar het noorden en wij gingen op zoek naar een verblijf dat zo dicht mogelijk bij het front lag, omdat we gauw bevrijd hoopten te worden.

Oktober 1944-april 1945

We verbleven die nacht in een grote boerderij bij de rivier. Ze konden vijftig of meer mensen in hun kelder bergen, waarin normaal vee dat met de veerboot overgezet was ondergebracht werd. Ze hadden echt brood, zelfgebakken, en ik kan me herinneren dat dit een van de grootste traktaties was. De volgende morgen reisden we met een paar mensen die een paard en wagen hadden en ons onze spullen op de wagen lieten laden. We gingen noordoost in de richting van Doetinchem. Vliegtuigen vlogen de hele tijd over en omdat het een heldere dag was, werd ons gezegd niet te dicht bij de wagen te lopen en ogenblikkelijk in een greppel naast de weg te duiken als een ervan in een duikvlucht op ons konvooi zou vuren. Die dag legden wij ongeveer 15 kilometer af en toen wij een klooster bereikten, bleven we daar 's nachts en kregen er een echte warme maaltijd, met aardappels en groenten, met zout, en het smaakte hemels.

Vader vertelde de abt dat we joden waren en dat hij niet beledigd zou zijn als de abt dacht dat het te gevaarlijk was om ons daar te houden, maar de abt zei dat het geen probleem was en dat in het verleden veel Joodse vluchtelingen daar verbleven hadden. We bleven er enige dagen, moeder en wij kinderen, terwijl vader naar een klein stadje ging waarvan hij gehoord had dat ze een dokter nodig hadden.

Toen hij terugkwam, zei hij dat we de volgende dag naar Halle zouden gaan, een stadje bij Doetinchem. De arts daar was door de Duitsers gedeporteerd toen hij verraden was omdat hij Joden verborg. Vader vertelde de vrouw van de dokter dat hij Jood was en vroeg haar of zij erop tegen was dat hij de praktijk tot het eind van de oorlog over zou nemen. De vrouw van de dokter zei dat ze het niet erg vond dat vader Jood was en dat hij de praktijk de rest van de oorlog over kon nemen.

Onderstaande tekst met afbeelding ontvingen wij van voormalig Gendtenaar Thee Klaassen.

Het huis op de plaats waar de familie van Dalen met
het Joodse gezin verbleef. Op de steen boven de voor-
deur staat: VERLOREN gegaan 1945
HERREZEN 1952

Hoogste Israëliische onderscheiding voor vroegere Gendtse inwoners.

December 1974

Ons bereikte eerst thans het bericht, dat aan de vroegere inwoners van Gendt, Theo en Bets van Dalen de hoogste eer overhandigd is, welke Israël kent.

Dit zijn de medaille en de oorkonde van „The Righteous of All Nations”.

Deze zijn hen overhandigd door de consul-generaal van Israël in Australië op 12 december 1974 te Sydney.

Deze eer wordt toegekend door het Herdenkingsinstituut „Yad Vashem” in Jeruzalem, dat zich bezig houdt met het opsporen van niet-joden die tijdens de Tweede Wereldoorlog met groot gevaar voor eigen leven joden beschermden. Eind 1943 en begin 1944 hielden Theo en Bets van Dalen in hun woning in Gendt (Dijkstraat 31) het uit de ouders en 4 kinderen bestaand joods gezin Cohen verborgen. Toen tijdens het geallieerd offensief bij Arnhem in 1945 de woning van de Van Dalens getroffen werd, zorgde Theo ervoor dat het gezin Cohen bij boeren in de omgeving kon worden ondergebracht.

De heer Van Dalen was van 1939 tot en met 1945 gemeente-politie van de gemeente Gendt. Het echtpaar Van Dalen woont thans op een eigen boerderijtje „The Reef” in Oberon, New South Wales, Australië.

De Gendtse paardenmarkt (goederenmarkt)

Zowel de Romeinen als de Grieken waren volken die vele ontdekkingen deden. Ze bezorgden ons de eerste landbouwwerktuigen o.a. ploegen, eggen en sikkels. Hierdoor vonden er grote economische veranderingen plaats. Vooral de monniken van onze kloosters gebruikten die kennis om de landbouw en de economie te verbeteren. Uitvindingen en technieken werden gestimuleerd. Landbouwgronden werden uitgebreid en de landbouwbewerkingsmethoden verbeterd. Paarden werden ingezet om de werktuigen te verplaatsen over de akkers. Zo werd de vraag naar paarden alsmaar groter.

In 1233 gaf Graaf Otto II o.a. aan Arnhem, Lochem, Emmerich maar ook aan Gendt stadsrechten. Dat Gendt gunstig gelegen was aan de rivier de Waal zal zeker meegewogen hebben bij deze keuze. Zo ontstonden er in Gendt enkele aanlegplaatsen voor schepen. Ook de bandijken, klei en zandwegen van en naar Gendt werden verbeterd.

Aanlegplaats voor schepen 'Den Bol' genaamd, Bij het veer

van de laatste eigenaar, Gijs de Beijer.

Toen in 1492 Hertog Karel van Gelre (1467-1538) aan het bewind kwam, werd Gendt nog eens opgewaarderd. In 1493 bevestigde hij de Gendtse stadsrechten en breidde ze uit met onder andere het marktrecht.

Hier volgt een klein gedeelte uit de akte.

Dyt sint die rechten der Stadt Ghent in Auerbetuwe. Ende opdat se verbetert ende in eeren koemen moegen hebben wy hem gegont ende gegeven gonnen ende geven ein vry jaarmerckt toe hebben ende toe gebruiken ten ewigen dagen toe te weten des Dingsdaegh na St. Johannes decollationis aangaande ende soe drie dagen lanck durende.

Zo kreeg Gendt de vrijheid om een jaarmarkt te houden. De dinsdag na Johannes Onthoofding kon vallen op 30 of 31 augustus of op een van de dagen van 1 tot en met 5 september. Johannes was een joodse boeteprediker. Hij doopte bekeerlingen in de Jordaan. Ook Jezus liet zich door hem dopen.

Daarom werd hij Johannes den Doper genoemd. Hij werd door Herodes Antipas gevangen gezet en op verzoek van zijn dochter Salome onthoofd.

Tot 1894 is de paardenmarkt op een van de genoemde dagen gehouden. Toen kreeg de markt een vaste dag, de eerste dinsdag in september.

Gendt en de Hanze

In 1554 behoorde Gendt tot de kleine Hanzesteden. Hanze was een verbond van kooplieden dat al ontstaan was in de vroege middeleeuwen. De Hanze huurde soldaten in die zorgden voor de veiligheid van de kooplieden en het vervoer van hun goederen. In de tweede helft van de 15^e eeuw zien we dat het merendeel van de Gendtse inwoners van de landbouw leeft. Ook wijst de bevestiging van stadsrechten aan Gendt erop, dat meer rekening met de Gendtse kooplieden werd gehouden. Er ontstond niet alleen handel in landbouwproducten zoals aardappelen, tarwe, rogge en tabak, maar ook in vee. Met kar en paard werden de producten naar de laad/loswal gebracht om over water vervoerd te worden naar de grote steden. De Over-Betuwe, maar vooral ook de Gendtse boeren bedienden de markten van de steden Arnhem, Nijmegen en Wageningen. Gendtse boeren en pachters hadden tol-vrijheid op de rivier bij het vervoer van hun producten. Veel boeren werden naast landbouwer ook paardenhandelaar. Uit de wijde omgeving kwamen handelaren, boeren, karlieden of voerlui naar de paardenmarkt in Gendt om handel te drijven of om te kijken hoe de handel verliep.

Toegevoegd aan de paardenmarkt werd de Gendtse kermis, waar vrouwen en kinderen zich vermaakten.

Achter de bomenrijen stonden de paarden opgesteld
Nog net zichtbaar is de toren van de waterstaatskerk (1844)_

De paardenmarkt had plaats op de weg vanaf het kruispunt Leemstraat, Nijmeegscheweg tot aan de dijk, Markt genoemd.

Op 27 juni 1724 verleende het Hof aan Diederick van Eck van Panthaleon, Heer van Gent, op zijn verzoek, verlof tot het aanstellen van nog een paar-

denmarkt en wel op 9 mei. Of deze voorjaarspaardenmarkt ooit heeft plaatsgevonden blijft vooralsnog onduidelijk.

Paardenfokkerij

Het proces waarbij verwilderde mustangs uit Noord-Amerika tot huisdieren zijn gemaakt, is waarschijnlijk al meer dan 4000 jaar oud. Toen men eindelijk met deze dieren kon omgaan, werden ze ingezet als trekkracht en draagkracht (lastdier) bij de legers. Er ontstonden in onze regio ook enkele paardenfokkerijen. Nijmegen was een garnizoenstad en daar werden de paarden van de Over-Betuwsse fokkerijen afgezet. Later vonden veel paarden hun weg naar Frankrijk. Napoleon zette duizenden paarden in bij zijn tocht naar Rusland.

Hulp van het leger

Voor 1795 vonden er al keuringen plaats van merries en hengsten in Gelderland. In 1817 kwam er een nieuw reglement op de paardenfokkerij en keuring van hengsten. Tot 1823 bleven de ter keuring aangeboden hengsten en merries ver achter in kwaliteit en in aantal. De cavalerie beschikte over bijzonder goede paarden. Daarom werd bij Koninklijk Besluit op 24 december 1822 vastgesteld, dat een aantal boeren in Gelderland gebruik kon maken van dekhengsten uit de Koninklijke Stoeterij te Borculo. Hierna kwam er schot in de paardenfokkerij en werd de kwaliteit sterk verbeterd. In 1825 werd door de Provinciale Staten weer een nieuw reglement voor de paardenfokkerij ingesteld. Een Commissie van Landbouw ging toezicht houden op de verbetering van het paardenras. Keuringen van hengsten en merries werden verplicht gesteld. Er werden prijzen toegekend aan hengsten en merries van bijzondere schoonheid. Merries beneden de drie jaar of boven de twaalf jaren mochten niet meer bij de hengsten worden toegelaten.

Verbindingen

In de eerste helft van de negentiende eeuw stond Gendt boven aan de lijst van in/en uitvoer van waren over de rivier. Er werd veel turf en steenkool ingevoerd voor de steenfabricage. Daar stond tegenover dat er weer stenen werden uitgevoerd die hun bestemming vonden in heel ons land en ver daarbuiten. Ook fruit en groenten stonden op de lijst van uitgevoerde producten. Er kwamen verbindingswegen (heerbanen) van dorp naar dorp en van streek naar streek. Zo konden ook goederen over de weg worden getransporteerd. In 1851 was er al een vaste vrachtdienst met toer- en vrachtkarren van Nijmegen naar Gendt. "Des maandags namiddags ten 2 ure" vanaf de Lagemarkt in Nijmegen bij logement "De Bronkhorst" vertrok een toerkar en/of een vrachtkar naar Gendt, getrokken

door één of meerdere paarden.

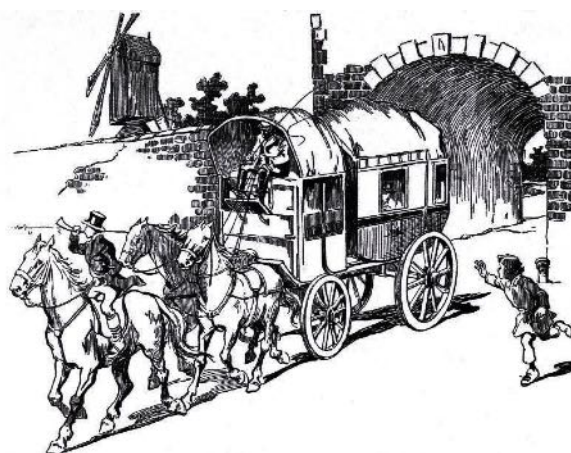
Ook de postwagen reed vanaf Nijmegen over Bemmel naar Arnhem.

De diligence werd in het jaar 1660 voor het eerst in bedrijf gesteld tussen Amsterdam en 's-Gravenhage.

Gendt in conflict met Elst

Gent november 1855

Bij de gemeenteraad van Gent komt een brief ter tafel. Stellende een extract uit het register der besluiten van Burgemeester en Wethouders der gemeente Elst van den 27 oktober j.l. No 403 betrekkelijk de aldaar onlangs opgerigte nieuwe paardenmarkt, waar omtrent bij besluit van den raad dezer gemeente van den 11^e oktober j.l. bezwaren bij Heeren Gedeputeerde Staten zijn ingediend, en waarbij wordt opgegeven dat die markt reeds in 1798 zoude zijn opgerigt, doch door de

concurrentie der Gentsche markt vervallen zijn, in 1846 op een andere dag gesteld zijnde, men te vergeefs het herstel daarvan heeft verwacht om daarop onder terugzending aan Heeren Gedeputeerde Staten te dienen van berigt en beschouwingen.

De brief vervolgt:

Waarbij zij doen uitkomen, dat de Paardenmarkt aldaar vroeger, enwel van den Jare 1798 gehouden wordt, op den eersten maandag in september doch in den Jare 1855 weder op den van ouds bestemden dag is ingevoerd. Terwijl zij voorgeven dat vroeger de markt te Elst de concurrentie tegen Gent, om den slegten staat der wegen enz. niet konde volhouden even als of Gent na de invoering der paardenmarkt te Elst, de oprigting had daargesteld, en bij den beteren staat der wegen, men nu wel meer voor uitzicht op goed gevolg den marktdag van 1798 wederom heeft ingevoerd en eindelijk eenige redeneringen over monopolie en meer dergelijken die, aan de zaak niets afdoen. Zo is na deliberatie besloten.

Uit dit stuk blijkt dat de Gendtse paardenmarkt op de eerste dinsdag van september gehouden

werd en dat de gemeente Elst nu op de eerste maandag van september de paardenmarkt zou willen houden.

De bezwaren van de gemeente Gendt

Dat tijdens de opgegeven doch alhier geheel onbekende oprigting der paardenmarkt te Elst in den Jare 1798 die te Gent wellicht reeds een eeuw vroeger bestaan had; dat de oprigting in dien tijd op den eersten maandag in September, reeds het kennelijk doel opleverde om ten nadeel van de Gentsche markt te werken, dat de verplaatsing van die op gezegd tijdstip geheel verlopende en in Over-Betuwe geheel onbekende markt, op eene anderen dag in den Jare 1846 door het publiek wordt beschouwd als de oprigting van eene nieuwe markt. Waartegen althans van deze zijde geene bezwaren zijn ingebracht, maar nu men wederom in 1855 onder het voorwentsel van de reeds in 1798 bestaan hebbende markt juist eenen dag voor de van oudsher bestaan hebbende markt alhier, het kennelijk doel heeft gehad, om deze te benadeelen, door na zich toe te trekken, het geen voor de Gentsche markt anders bestemd was, heeft den raad dezer gemeente te regt doen besluiten, zijne bezwaren bij U in te dienen, en neemt deze vergadering alnog de Vrijheid, zich daaraan refereerende de tussenkomst van U Ed Gr. Ab: te verzoeken, ten einde door eenen veranderden marktdag te Elst dezelve te zien opgeheven.

Extract dezes, zal aan H Ed Gr Ab: worden toegezonden

De burgemeester en secretaris: A.v.d. Goes

Wethouder: G.v.Gent

Antwoord van Gedeputeerde Staten

Wordt ter tafel gebracht een besluit van Heeren Gedeputeerde Staten dezer provincie, van den 18^e dezer maand

Om de daarin ontwikkelde redenen te kennen geven in de zaak der paardenmarkt te Elst geen termen te vinden, om daarin tussen beiden te komen.

Is goed gevonden gezegd stuk aan den raad te communiceren en verder in de zaak berusten

Paardenmarkt een week eerder

In mei 1894 vroeg de Gendtse gemeenteraad onder burgemeester G.W. Maas Geesteranus toestemming aan de provincie om de paardenmarkt voortaan te mogen houden op de laatste dinsdag van augustus. De Gedeputeerde Staten vroegen op hun beurt weer aan de gemeenten in de regio of die bezwaren hadden tegen deze verandering. Die bleken er niet te zijn, ook niet van Elst. De gevraagde goedkeuring verscheen in het provincieblad en op dinsdag 28 augustus 1894 werd de paardenmarkt voor het eerst overeenkomstig de nieuwe regel gehouden. Er werden 52 paarden en 27 veulens aangevoerd. Zo ontstond er in Gendt in de loop der

jaren een levendige paardenmarkt die op de laatste dinsdag van de oogstmaand (augustus) werd gehouden.

Het besluit van Gendt om in 1894 de paardenmarkt naar eind augustus te verplaatsen gaf enkele voor- aanstaande ingezetenen van Elst weer de inspiratie om in 1896 hun paardenmarkt nieuw leven in te blazen.

Het landbouwverslag

Ieder jaar was de gemeente Gendt verplicht om een landbouwverslag te publiceren. Hiermee was er controle over landbouwgronden, weidegronden en vee. Zo waren er in 1899 in Gendt 33 veulens geboren.

Hoefsmeden en zadelmakerijen

Door het toenemend aantal paarden dat werd ingezet in de landbouw, voor personenvervoer en brandweer, maar ook voor de melk, bakkers en veilingwagens nam ook het aantal hoefsmeden toe. In Gendt waren dat Toon Lukassen, Hein Eltink en zonen, Frans Willems, Wout van Santbergen en J. B. Bosman.

Was er de zadel- en tuigmakerij van Bruins aan de Munnikhofsestraat, later had Frans van Driel zo'n bedrijf. Waarschijnlijk was er ooit een hoefsmid en zadelmakerij in de Smidstraat bij boerderij de Hamaker. De steenfabrieken hadden hun eigen hoefsmeden.

Het Gelders Stamboekpaard

Wed. F. J. Mattijssen

Telef. No. 30

Gendt

Smederij

Handel in IJzerwaren

Speciaal adres voor

Haarden. Kachels,

Fornuizen en Pompen

Beleefd aanbevelend.

Onder Gelders wordt verstaan de paarden die vroeger officieel als Gelders of Gronings in de toenmalige stamboeken zijn ingeschreven. In 1890 werd een stamboek voor dit ras opgericht "W.P.N. Warmbloed Paardenstamboek Nederland". Begin 1900 kende het ras twee typen: het landbouwoetspaard en het luxe koetspaard. Uit deze twee

Toon Lukassen

Gendt

Rijks - gediplomeerd

Hoefsmid

typen volgden het zwaardere en het lichtere land-

bouw-tuigpaard.

Dokter Coenders en koetsier op weg naar patiënten

In Doornenburg (West Pannerden) kwam eind 1800 de paardenfokkerij "De Stinzenhof" van Herman Arnold Pauwen, voorheen hofstede "De Steen". Hij was de pionier van de zo geroemde Gelderse paardenfokkerij. Zijn modelboerderij was vele jaren de fokplaats van de beste Gelderse paarden.

Ondertussen was het ras Koninklijk geworden en heette het K.W.P.N. en zijn de paarden beter geschikt gemaakt voor de ruitersport.

De Gelderse hengst Amor. Hij is in brons te zien in Varsseveld

F.W.VAN DRIEL - GENDT
ZADELMAKERIJ - STOFFEERDERIJ

Electrische Smederij
Frans Willems Dorpstraat 24- GENDT

Het Belgische trekpaard

Iedereen kent het Nederlands-Belgisch trekpaard, ook wel Belg, Bels of Zeeuw genoemd. In 1886 kwam de Nationale Vereniging voor het Belgische Trekpaard tot stand. Grad Meurs van de Gendtse Molen was in de beginjaren van de vorige eeuw al eigenaar van enkele Belgische trekpaarden en dek-hengsten (springhengsten). Toen in 1920 een zware excavateur vervoerd moest worden van Damschuur (Vahali) naar Walburgen werden paarden van Meurs, Milder en Schaars, acht in totaal, ingezet om dat karwei te klaren. Met deze excavateur

moest klei worden gebaggerd voor de steenfabriek van Dorsemagen. Bij de afrit op de Markt hadden voerlui en paarden de boel niet meer onder controle en moesten enkele bomen het ontgelden. Toen in 1921 de tunnel door de dijk was aangelegd, kon de klei met locomotief en lorries getransporteerd worden naar de kleibult in de Gendtse polder.

Grad en Deij Lensen van boerderij 'Het Spijker' in Flieren hadden drie Belgische trekpaarden waar

Thee en Jan Kerkman mee werkten op de akkers.

Jan van Nolleke Milder aan de Hegsestraat en Wim van Nolleke hadden ook ieder een Belgisch trekpaard.

Thee Kerkman en Jan Meurs

De Oldenburger

Een paardenras dat vroeger veel in Groningen, Friesland, Drente en ook in Gelderland is gebruikt voor de verbetering van het oorspronkelijke Groningse landbouwpaard. Bij de familie Doeleman aan de Langstraat hadden ze jaren lang zo'n Oldenburger.

1940 – 1945

In de Tweede Wereldoorlog werden paarden door de bezetter in beslag genomen. Dat kwam hard aan bij de boeren en de voerlui. Deze mensen konden immers niet zonder paard. Paarden werden door de Duitsers ingezet voor grondwerkzaamheden bij loopgraven en soms bij het verplaatsen van geschut e.d. Ook Duitse officieren reden in de Achterhoek op paarden uit de Betuwe. De hengst van Grad Meurs die de Duitsers meegenomen hadden, was niet erg gewillig bij de werkzaamheden. Toen Grad

kon zorgen voor een rustiger paard, een makke-man, mocht hij zijn hengst weer op komen halen in Herwen. Omdat er na de oorlog weinig of geen paarden meer waren in de Betuwe, werden paarden uit Canada ingevoerd. Er kwam heel wat voermankunst bij kijken om met deze nog half wilde paarden te kunnen werken.

Op het bord staat: Cursus in hoefbeslag 1921=1923.
Naast de man met hoed staat Hein Eltink.

Hengsten keuring

Op de trekpaard-hengstenkeuring te Elst in 1947

traden alle hengsten uit de provincie Gelderland voor het voetlicht. Grad Meurs maakte daar met

J. B. Bosman
Rijksgedipl. Hoefsmid

Gendt

Electr.Smederij

Autogen. Lasch en Snij - inrichting

zijn driejarige hengst zo'n goede indruk dat hij de premie verdiende. Door het Paardenbesluit 1941, Hengstenhouderij, werd het kruisen van dieren van verschillende typen verboden. Deze Paardenwet regelde tevens de verplichte hengstenkeuring. Jaarlijks werden door de afdeling Gelderland van de Koninklijke Vereniging "Het Nederlandse Trekpaard" deze keuringen uitgevoerd en de hengsten ingeschreven.

Paardenmarkt na de 2e Wereldoorlog

Op dinsdag 23 augustus 1947 werd voor het eerst na de oorlog weer de traditionele paardenmarkt gehouden. Aan deze paardenmarkt was de 28^e verloting verbonden. De eerste verloting is dus in 1919 gehouden. Als jongen van acht jaar keek je de ogen uit op deze zeer drukke paardenmarkt. Het was prachtig om te zien hoe de paarden stonden opgesteld. Wel ontstonden er vaak gevaarlijke situaties, vooral wanneer er met de paarden gedraafd werd tussen het publiek door. Door de aanvoer van het grote aantal paarden in de jaren daarna en door de vele bezoekers van de paardenmarkt, besloot de

marktcommissie de paardenmarkt te verplaatsen naar het Julianaplein.

Nieuwe verordening

Op 19 januari 1957 werd er door de gemeente Gendt een nieuwe verordening vastgesteld betreffende een marktcommissie.

"Verordening Regelende de Samenstelling en de Werkkring van de Marktcommissie".

De inkomsten der marktcommissie bestaan uit:

Een goed hoefbeslag

Is in het voordeel van paard en eigenaar. Bij ons Geschiedt de behandeling door **Rijksgediplomeerde hoefsmeden.**

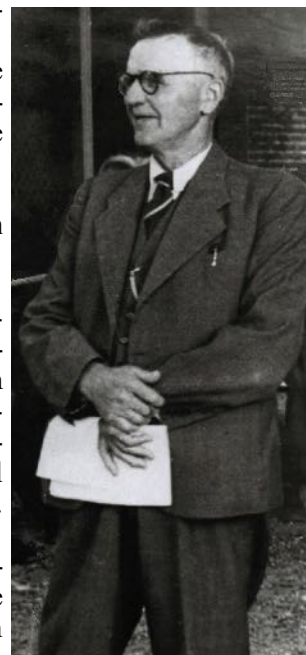
H.P.Eltink Gendt

a. een jaarlijkse subsidie van de commissie tot bevordering van de paardenmarkt.

b. een bijdrage van de gemeente indien en voorzover daaraan behoefte blijkt te bestaan.

Paardenmarktcommissie neemt zitting in Goederenmarktcommissie

In juni 1960 was de gemeente Gendt voornemens tot het oprichten van een wekelijkse goederenmarkt op het Julianaplein. Er kwam wel wat kritiek van de R.K. Middenstandsvereniging St. Martinus. Meer bezwaar kwam er vanuit de gemeente Nijmegen. In een brief aan de gemeente Gendt via Gedeputeerde Staten in de provincie Gelderland delen ze het volgende mede. Naar aan-

W.J.H.v.Santbergen

Electrische Smederij Gendt

leiding van uw terzijde aangehaalde brief delen wij u mede, dat wij bezwaar hebben tegen de instelling van een wekelijkse goederenmarkt op vrijdagavond te Gendt.

Wij zijn van mening, dat deze weekmarkt in ernstige mate afbreuk zal doen aan de weekmarkten in onze gemeente, mede gezien de omstandigheden dat in Arnhem, Elst en Huissen ook dergelijke markten worden gehouden.

Burgemeester en Wethouders van Nijmegen

De Centrale Vereniging voor de Markt-, Straat- en Rivierhandel vond dat de donderdagmiddag/avond een veel beter perspectief zou bieden.

Toch kreeg de gemeente Gendt de goedkeuring voor een weekmarkt op de vrijdag en wel van

BEZOEKT DE Paarden- en Veulensmarkt TE GENDT OP DINSDAG 31 AUG. 1948

Op deze markt zullen jonge paarden en/of veulens worden aangekocht, door de verlotingscommissie, voor de te houden verloting op Woensdag 1 September 1948.

(goedgekeurd door de Minister van Justitie, d.d. 8 Juli 1948, No. 1586).

De Commissie tot Bevordering van Paardenmarkten te Gendt,

J. B. R. VAN DER MEULEN, Voorzitter
C. J. MILDER, Secretaris.

17.00 uur tot 21.00 uur.

Op 7 april 1961 is het zover

De opening wordt verricht door burgemeester A.J.J.M. Arends en door wethouder R.L. Cornelissen, die tevens voorzitter van de marktcommissie zal zijn. De marktcommissie bestond uit enkele leden van de paarden- en ponymarktcommissie en leden aangewezen door de gemeente zelf; toegevoegd een marktmeester.

Burgemeester laat verloting door gaan

Waar bleven de loten van de 46^e Gendtse paardenverloting? Deze vraag hield begin augustus 1965

vele Gendtenaren bezig. Tal van geruchten deden de ronde door ons dorp. Iedereen wist wel wat te vertellen, maar niemand wist het fijne van de zaak. Dat er toen nog geen loten verkocht mochten worden, lag aan de toenmalige minister van Justitie mr. Scholten. Deze weigerde de vergunning voor de verloting te verlenen. Niemand wist waarom, zelfs de markt- en verlotingcommissie niet of ze deden alsof. Wel wist men dat de gelden van de verlotingen in het verleden waren besteed aan doelen, waaraan ze niet hadden mogen worden besteed. De districtsrecherche stelde in opdracht van de Officier van Justitie een onderzoek in.

Burgemeester A.J.J.M. Arends van Gendt verleende namens het gemeentebestuur op het laatste nippertje toch een beperkte loterijvergunning. Deze vergunning liet slechts een bedrag toe aan prijzen dat niet hoger mocht zijn dan 1000 gulden. Het aantal loten dat verkocht werd was 6000.

Belangstelling voor pony's neemt toe

De teruggang van de Gendtse Paardenmarkt was een gevolg van het feit dat werkpaarden in de landbouw bijna niet meer werden ingezet. De tractor had het werk dat de paarden moesten verrichten, overgenomen. Paarden werden nu gefokt voor de ruitersport.

Eind jaren zestig neemt de belangstelling voor Welspony's, Shetlandpony's en Dartmoorpony's toe. Gezinnen met een stukje weiland namen een pony als rijpaardje voor hun kinderen. Tijdens de paardenmarkten van 1968 en 1969 was zelfs de Engelse ponyfokster Mrs. Tayler uit Londen in Gendt aanwezig voor het keuren van de Dartmoor en Welshpony's

De mythische paarden van beeldhouwer Jac. Maris.

Op 13 december 1986 onthuld door Henk Ederveen.

In 1968 vindt ook de oprichting plaats van "Ponyclub Gendt", die later zal gaan heten "De Waalruiters". Dan volgt in 1984 de opening van een Hippisch Centrum in de Gendtse polder, waarvan Karel Witjes eigenaar is.

In 1990 staat er voor de eerste keer een Fries paard op de markt, namelijk Els van het Galgendaal van Frans Brom. Els krijgt in 1991 gezelschap van Wietske van de Kommerdijk, waarvan Theo Witjes eigenaar was. In 1994 bij het 75-jarig bestaan van de Gendtse paardenverloting organiseerde Frans Brom voor de eerste keer **ringsteekwedstrijden**. Daar namen burgemeester, wethouders, raadsleden en leden van de markt en verlotingscommissie aan deel. De jaren daarna werd er strijd gevoerd tussen Gendtse verenigingen. In een Romeinse kar met een echte stamboek Fries ervoor liep het voor de Historische Kring Gente tegen de Sprauwenjagers niet goed af. De Sprauwenjagers zagen de ringen voor spreuwen aan; zo was het bij hen telkens

raak.

Dinie van den Berg, Wim Otemann en Frans Brom.

Splitsing

Vanaf 1961 hadden goederen- en paarden- en ponymarktcommissies samengewerkt. In 1994 kwam daar een eind aan. In een nieuwe verordening waren 5 leden opgenomen, maar op verzoek geen leden meer van de paarden- en ponymarktcommissie. De gemeente Gendt nam vanaf dat tijdstip alle verantwoordelijkheid en alle werkzaamheden van de goederenmarkt op zich.

Oprichting stichting

Op 5 augustus 1999 word de naam "De Paarden en Ponymarkt Commissie" gewijzigd in "Stichting Gendtse Paarden- en Ponymarkt te Gendt".

In het bestuur namen zitting Wim van Diessen, Barendina Warning, Belinda Brom, Ben Cornelissen, Bart Hartjes en Jan Roelofsen.

Door het samengaan van de gemeenten Bemmelen, Huissen en Gendt komt er op 1 augustus 2003 weer een nieuwe verordening. "Verordening op de

paarden-ponymarkten in de gemeente Linge-waard".

Shetland Pony fokkers in Gendt zijn:

G. Spoelman, H. Cornelissen, Th. Lenderink, R. Rutjes, Fam. Piels-Peek, E. van Meekeren, G. van Deelen, Fam. Cornelissen-Geven, W. Seegers, J. Rosmulder, A. Wassink en L. Bouwens

Vanaf 1990 houden en fokken Ben en Dinie Roelofs aan de Langstraat Belgische trekpaarden.

Keuringen 2003 en 2004

Er werden meerdere rassen ter keuring aangeboden. Zo was er de Haflinger, de Welsh Cob, het Gelders Paard (KWPN), de Tinker, de Appaloosa, de New Forest, de NRPS, de Hackney, de Fries en natuurlijk de Shetland, de Welsh en de Dartmoor pony's.

Het tegenwoordige bestuur

Voorz. Tino Lippmann, sec. Belinda Bakker-Brom, penn. Theo Braam. Bestuursleden: Ilona

Goris, Wil Schut en Cas Kruip.

Na het overlijden van Frans Brom op 22 mei 2001 zijn er geen ringsteekwedstrijden meer gehouden.

Personen die meegewerkt hebben aan de toestandhouding van de paarden- en ponymarkt en verloting: W.van Luenen, J. Oude Ophuis, W.v. Oostwaard, Th. Weghorst, A. Lippmann, G. Derksen,

K. Witjes, E. Rasing, F. Rasing, G. Rozendaal.

Bij mij zijn niet alle namen van medewerkers bekend. Aanvullingen zijn dan ook van harte welkom.

De verloting, de paarden- en ponymarkt en de Gendtse kermis zijn nauw met elkaar verbonden. Dat zou zo moeten blijven want mede hierdoor is het voortbestaan van de Gendtse kermis verzekerd.

Henk Klaassen

Bronnen: Gemeente Archief Gendt
Rijksarchief Arnhem
Stichting Gendtse Paarden en Ponymarkt
Historische Kring Gende

Paardenmarkt en kermis op het Julianaplein in 1958.

Aanwinsten

De Rabobank bood aan om gebruikte computers ter beschikking te stellen van verenigingen.

Wij waren er snel bij om onze behoefte kenbaar te maken. Dit had tot gevolg dat op 1 juni jl. nevenstaande foto gemaakt kon worden.

De heer G.J.van Leeuwen van de Rabobank en Yvonne de Boer van de Historische Kring Gente met tussen hen een nieuwe aanwinst.

Gekregen: van Willem Rasing, een vitrine kast.

van Wim Otemann, diverse contactblaadjes van hem en Zus Elings.

van Tom Nahon, diverse boeken.

van Mw Wannet-Hendriks, een serie bidprentjes.

van Henk Sluiter en Paul Gijssen, Een boek 'De Huissense Veermoord.

van J.W.Jansen van de Laak, fragment uit dagboek van dhr Cohen, Israël, zie pagina 12 e.v.

van Polderdistrikt, delen uit Polderarchief Over-Betuwe ter opschoning en verdeling over de diverse buurtingen.

van Yvonne de Boer, boek "Rivierenland" en "Op zoek naar het Alledaagse Vaderland".

van Thé Otemann, 28 stuks contactblad Harmonie, De Opmaat.

Van Herman Buurman, Doornenburg: Boekje van Soli Deo Gloria: Gezangen die bij gelegenheid der processie gezamenlijk zullen worden gezongen

van W. Derksen, een kist vol houtbewerkinggereedschap, afkomstig van Herman Derksen, de Frik.

van Mevr. Voermans, Legitimatiebewijs; Bond vrijwillige brandstorm

En tot slot van een heel aardig lid, van wiens naam we (voorlopig?) alleen mogen vermelden: B., een bedrag van € 1000.=, te besteden voor ons 25 jarig jubileum in 2008.

We blijven de geefsters en gevers dankbaar.

Gezocht: Aardige leden.

Reacties van leden

De vorige keer vroegen we of iemand misschien de bovenstaande (linker) tekening zou kunnen herkennen. Wij kregen twee reacties: Bij de eerste reactie dacht men dat het een schuur zou zijn, die in het verleden

achter het veerhuis van Gijs de Beijer stond.

De tweede reactie was, dat het een oude schuur zou kunnen zijn die in Hulhuizen achter het voormalige pand van Aarntzen gestaan heeft.

Frappant is dat het pand volgens de een in Hulhuizen, aan de kant van Doornenburg zou staan en volgens de ander aan de kant van Haalderen. En in beide gevallen zo goed als tegen de dijk aan.

Wij hadden, om de foto zo groot en duidelijk mogelijk te maken, aan de rechter zijde een stukje weggelaten. Jammer genoeg staat daar op het origineel (in kleur) een rood pannendak getekend, dat bewijst dat daar geen dijk was.

Beide gedachte veronderstellingen kunnen dus niet waar zijn. Onze excuses dat we de reacties op een verkeerd spoor lieten stranden.

Reacties van Leden II.

In de eerste Ganita mare van dit jaar stond onder het kopje 'aanwinsten' de volgende notitie:

Gekregen:

Van Jos Aarntzen via Herman Hoogveld een ronde bronzen plaquette, doorsnee 18 cm. Met de hiernaast staande tekst. De boom heeft gestaan op het Julianaplein, waar nu de 'vlam' staat. Herman Hoogveld heeft de plaquette bij vuilnis in de omgeving gevonden.

Ons contactblad was nauwelijks bezorgd of we kregen de voorzitter van De Oranje Stichting Gendt op bezoek met een heel verhaal.

Wij vonden het een mooi verhaal en zeiden: Ton, zet dat op papier dan komt het in de volgende Marktpraat, sorry Ganita mare.

Aldus geschiede:

Met enige verbazing nam ik kennis van de inhoud van Ganita mare 2005-1 (de laatste Marktpraat) Mijn ogen bleven rusten op de afbeelding van een geschonken bronzen plaquette, toegewijd aan onze Koningin Beatrix. Zag ik het goed? Ja hoor, dit was het verloren gewaande bordje van de "Beatrixboom". Gevonden tussen de puinhopen en beland bij de Historische Kring.

De Beatrixboom, een koningslinde, werd geplant op het Juliana plein, op 31 januari 1988 bij gelegenheid van haar 50e verjaardag. Deze handeling werd verricht door mevr. Bets Visser-de Winkel, die ook op 31 januari 1938 is geboren. Ook alle inwoners van Gendt die in 1938 waren geboren, werden door het toenmalige Oranje comité uitgenodigd om bij deze ceremonie aanwezig te zijn. Nadat de boom was geplant, werd er, op voorpraak van burgemeester Lichtenberg, een plaquette bij geplaatst als herinnering. Toen enkele jaren geleden het Julianaplein op de "schop" ging om een metamorfose te ondergaan, verdwenen zowel de boom als het bordje. Navraag bij diverse instanties, o.a. bij de aannemer en de gemeente, leverde aanvankelijk niets op. Wij bleven echter zoeken en informeren. Uiteindelijk werd duidelijk dat de boom alles had overleefd en verplaatst was naar de rand van het Julianaplein, langs de Dorpsstraat en naast de bushalte. De boom was terecht maar het bordje bleef spoorloos.

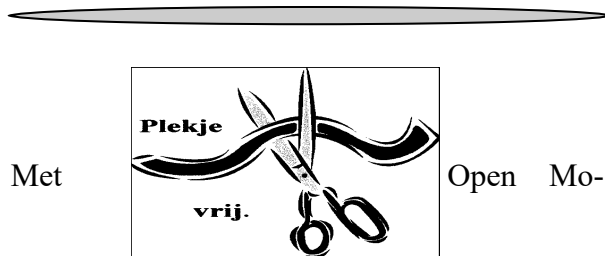
Nadat ik enkele malen mijn ongenoegen hierover kenbaar had gemaakt bij het gemeentebestuur, werd mij een nieuwe plaquette toegezegd. Nadat ik een nieuwe tekst had opgegeven, werd al wel de sokkel van het bordje terug gevonden en herplaatst bij de boom. Verder kwam het voorlopig nog niet. Sommige molens gaan niet zo snel!! Gelukkig wisten we nu opeens waar we moesten zoeken. Een bezoekje aan het bestuur van de His-

torische Kring Gente maakte een einde aan onze speurtocht.

Inmiddels hebben wij de plaquette, na een onderhoudsbeurt, weer geplaatst waar die thuis hoort; bij de Beatrixboom! Met dank aan allen die zich er (tijdelijk) over ontfermd hebben.

Namens de Oranje Stichting Gendt, **Ton Balduk.**

nummentendag op 10 en 11 september kunnen een heleboel kerken en kapellen in Lingewaard van binnen bekeken worden. Ze proberen dan allemaal iets extra's te bieden.

In Gendt doen mee: de Martinuskerk, de Banneux kapel, de Mariakapel aan de Munnikhofsestraat en de Protestantse kerk aan de Torrenlaan. Kijk t.z.t. in de folder van de gemeente Lingewaard over de kerken en kapellen. Die is te verkrijgen bij het nieuwe gemeentelijke informatiepunt TRIP (gemeentehuis Bemmelen), bij de bieb en bij ons.

Zet het in de agenda.

Leden

wegens overlijden hebben we afscheid moeten nemen van Jan Rasing.

Wij wensen de nabestaanden veel sterkte bij de verwerking van het hun overkomen verlies.

JAN RASING

zijn leven, zijn werk en zijn liefde.

29 augustus 1930

29 maart 2005

echtgenoot van Ans Rasing-Beer

Welkom als nieuw lid

Maria Nissen, Gendt

Geert Spoeltman, Gendt

W. Kersten-Janssen, Gendt

Erik Verhoeven Gendt

Henk Joosten, Haalderen

G. Stevens, Gendt

H. T. M. Meeuwsen, Gendt

P. Kersten, Gendt

J. Tonk, Leuth

Tevens 2 leden die de bijdragen van 2004 en 2005 alsnog betaalden en dus weer in de ledenlijst zijn opgenomen.

Overgenomen uit onze website: www.historischekringgente.nl:

Meting sedert 19 februari 2003: tot en met 4 juni 2005. Totaal aantal bezoeken: 4924

Vanuit: Nederland	Ver.Koninkrijk	30	Canada	7	
4544	Zweden	15	Onbekend	39	
België	104	Australië	10	De rest	24
Ver.Staten	73	Noorwegen	10		
Duitsland	60	Finland	8		

Oud en nieuw nieuws

Ganita mare is het contactorgaan van de Historische Kring Gente.

Het lidmaatschap van de H.K.G. bedraagt € 15.= per jaar.

Daarnaast heeft u de keuze om een abonnement te nemen op het jaarboek "Terugblik", dat onder auspiciën van 5 historische verenigingen uit de Betuwe in 't late najaar wordt uitgegeven. De kosten van dit abonnement zijn € 6.=. (Minstens € 2.50 voordeel ten opzichte van de losse verkoop).

Ganita mare verschijnt drie maal per jaar voor de 449 aangesloten en 26 ruilleden en instellingen. Samen dus 475.

De vaste openingstijden van ons onderkomen, adres Nijmeegsestraat 19, zijn van september tot en met juni: elke maandagavond van 20.00 uur tot 22.00 uur en elke woensdagmorgen van 9.30 uur tot 12.00 uur.

Colofon:

Secretariaat: Yvonne de Boer

Waterwolf 31

6681 TH Bemmelen

☎ 0481 422400

e-mail historischekringgente@betuwe.net

Redactie Ganita mare: Harrie Scholten

H.Braamstraat 2

6691 ZD Gendt

☎ 0481 421503

website

www.historischekringgente.nl

Huisvesting: in Villa Ganita
Nijmeegsestraat 19, 6691 CK Gendt

Betalingen:

Hist.Kring Gente te Gendt

bank 1164 26 705 giro 23 35 165

Zie
Bladzijde

3

Na het kersenfeest, (zaterdag en zondag 25 en 26 juni 2005) waar we u allen graag welkom he-
ten, staan onze activiteiten in de maanden juli en augustus op een laag pitje.
In het tweede weekend van september zijn wij weer volop bezig met open monumentendag.

Zie hiervoor:

pagina 32